

ДР МЛАДЕН СТЕФАНОВИЋ

**ДЕЛОВАЊЕ ЉОТИЋЕВОГ ПОКРЕТА „ЗБОР“ У
ЧАЧАНСКОМ КРАЈУ (1935 — 1945)**

Профашистички покрет „Збор“ Димитрија Љотића појавио се у Југославији тридесетих година XX века, у време дубоке кризе капитализма и заоштрениости класне борбе, када су буржоаски теоретичари проповедали сарадњу појединих класа у име „великих циљева нације“. Он се по својим објективним циљевима јавио као представник најекстремније политичке реакције.

„Збор“ је према љотићевским тумачењима значио „скуп одабраних и нових људи“ који по њиховој замисли, треба да „препороче Југославију и уведу ред у земљи“.

Зборашки функционер Раденко Лазовић, адвокат из Чачка, наводи да је прва акција „Збора“ почела у Чачку 1935. године пред петوماјске посланичке изборе.

„Прилике под којима се развијао политички живот у нашој земљи од ослобођења до тих дана 1935. године неминовно су наметале организовање у један покрет свих родољуба и патриота, који нису могли више трпети и гледати како се у нашој отаџбини гази правни поредак, и то понајвише од оних који су били позвани да раде на његовом одржању, како се злочиначки расипа народна имовина и проћердава имовина стотина хиљада вредних, радних и

поштених грађана Југославије, како се у једној сиромашној земљи, не сиромашној по природним добрима, него сиромашној због њене правне анархије, због разграбљивања народне имовине у личне и партијске сврхе, због нерада који се зацарио у свима областима народног живота, због потчињавања наше привреде страном жидовском [јеврејском] капиталу, јавни функционери богате отимајући и пљачкајући плод целокупне народне делатности. Још пре појаве Збора, тињала је у срцима будућих збораша жарка жеља да се створи један покрет са циљем да се старо стање анархије и пљачке измени и замени једним бољим друштвеним уређењем...“

Али и поред „сладуњавих“ и демагошких иступа и деловања „Збора“, његова појава примљена је у јавности као профашистички акт југословенских унитариста који су у свој програм унели методе и и садржај фашистичких партија.

Поставља се питање који су то људи прихватили и ширили профашистичку идеологију „Збора“?

У редовима Љотићевог покрета „Збор“ налазила су се лица различитих занимања, а јединствених погледа када је била у питању борба против комунизма, демократије и уопште прогреса. Тиме је Љотић хтео да покаже како његове идеје имају подршку у свим групацијама становништва. Међу младима Љотићевци су врбовали и придобијали део дезоријентисане омладине, синове православних свештеника, полицијских чиновника, официра, богатијих сељака, и других антидемократа с циљем да од њих организују ударне групе за борбу против комуниста.

У чачанском крају, још у почетку, главни ослонци у ширењу зборашке идеологије, били су адвокат Раденко Лазовић, повереник „Збора“ за срезове трнавски и љубићки, и свештеник Драгутин Булић, обојица из Чачка.

„У то време — пише Лазовић — било нас је свега тројица у Чачку који смо одмах чим се Збор појавио... приступили покрету и почели са радом у нашој вароши. То смо били ја, [Јосип] Сарачевић и Драгутин Модерчин, који је у то време био премештен за судију Окружног суда у Чачку. Покренули смо и један недељни лист Нова Југославија, који је изишао у неколико бројева са више чланака у духу наше зборашке идеологије. Тај лист због недостатка материјалних средстава, није се могао дуго одржати, јер нас тројица нисмо га могли сами издржавати, а о некој претплати није могло бити ни говора...“

Свештеници Драгутин Булић, Алекса Тодоровић и Драгослав Обућина отворено су позвали своју братију да ступају у „Збор“ ради вођења активне борбе против „комуниста безбожника“.

Међу правницима неки су се неуморно залагали у пропагирању и „правном“ доказивању, незаобилазне улоге „Збора“, који је, како су истицали, једино у стању да уведе у земљи „законитост, ред, мир и поштење“. Осим Раденка Лазовића, у чачанском крају тако су се

понашали Јосип Сарачевић, Драгутин Модерчин и Александар Вишњевски, судија Окружног суда у Чачку, као и Пера Јокановић. Затим неки студенти и ученици средњих школа, поједини лекари, професори, занатлије, земљорадници.³

За организовање зборашког покрета на целој територији Југославије, штампање листова, пропагандних брошура, плаката и летака, покрету „Збор“ била су неопходна велика финансијска средства. У зборашким документима стоји да су они до њих долазили искључиво од чланарине, добровољних прилога и легата, као и од продаје штампе и брошура. Међутим, зборашки су, попут фашиста у Италији и нациста у Немачкој, добијали велика финансијска средства и пуну подршку од крупних капиталиста и других имућнијих својих чланова, јер су се и борили за очување њихових богатстава.

Готово на целој територији Југославије, још пре званичног одобрења од стране власти програма и правила Југословенског народног покрета „Збор“, Љотић и његови сарадници отпочели су пропагирање зборашке идеологије у циљу организовања свога покрета.⁴

Према правилима, органи Југословенског народног покрета „Збор“ били су: Сабор, председник покрета, Врховни одбор, бановински одбор, организациона подручја, среске скупштине и одбори, месне скупштине и одбори.

Сходно правилима покрета „Збор“, његов председник Љотић одредио је један број првих организационих подручја у Југославији као центре и упоришта, који ће настојати на формирању среских и месних организација и на придобијању већег броја чланова.

Чачанско организационо зборашко подручје обухватало је срезове: трнавски (Чачак), Љубићки (Прељина) и драгачевски (Гуча). За старешину подручја Љотић је званично 28. јуна 1940. поставио Раденка С. Лазовића, адвоката из Чачка.⁵ Пре тога, Лазовић је био зборашки повереник за срез трнавски, а Милисав Ђуракић, бравар из Љубића, за срез љубићки.⁶ Таковски срез (Горњи Милановац) био је у саставу крагујевачког организационог подручја, чији је старешина био злогласни Марисав Ж. Петровић, земљорадник из Градца код Крагујевца.⁷

У декрету о постављењу Лазовића одређене су му дужности:

„Да предлаже Главном тајништву (секретаријату) постављење и смену среских повереника; да поставља и смењује месне поверенике на свом подручју; да контролише рад среских и месних повереника и организација и даје им иницијативу и инструкције; да стриктно извршава наредбе и одлуке Главног тајништва; да одражава сталну везу са постојећим организацијама покрета

Збор на својој територији, старајући се да организација постане одлично средство зборашке идеологије и борац...⁸

У одржавању конференције и формирању зборашких организација у чачанском крају главни ослонци и организатори, били су: Раденко С. Лазовић, адвокат, и Драгутин Булић, свештеник. Треба нагласити да на зборашким конференцијама нису присуствовале само њихове присталице и симпатизери, већ, и други „који не исповедају Љотићева начела“ — да чују шта то љотићевци „ново“ проповедају. На одобрене конференције власти су слале своје представнике који су пратили њихов ток, водили рачуна о реду и о томе детаљно извештавали своја начелства, која су даље упознавала подручне банке управе. На зборашке конференције долазили су и комунисти и скојевци и други напредни људи у циљу ометања, раскрикавања и разбијања ширења профашистичке идеологије која је била основ зборашког програма.

Говор који је, 28. јула 1935, одржао Љотић на скупу у Чачку, у хотелу „Српски краљ“, био је прекидан и извиждан од комуниста и скојеваца.⁹ У сали хотела „Крен“, 14. јуна 1936, говорио је др Данило Грегорић, а у име зборашке омладине Јездимир Тошић, студент технике.¹⁰ И овај зборашки скуп био је ометан од напредних омладинаца. У Горњем Милановцу, 1. марта 1936, у сали хотела „Српски краљ“, присталицама „Збора“, уместо због болести одсутног Љотића, говорио је професор Данило Вуловић (о зборашкој идеологији и његовим циљевима).¹¹

На састанку присталица „Збора“ у Чачку 14. новембра 1939. изабран је Срески одбор за срез трнавски, у који су ушли: председник Средоје Митровић, столар из Чачка; потпредседник Радаило Ђелкапић, земљорадник из Слатине; благајник Драгутин Булић, свештеник из Чачка, секретар Михаило Николић, трговац из Чачка, уз седам чланова одбора.¹²

Одржан је и један број зборашких конференција у селима среза трнавског: 2. децембра 1939. у Жежевици говорили су Драгомир Лукић, Раденко Лазовић и Михаило Николић, 3. децембра у Слатинској бањи — Радаило Ђелкапић, Раденко Лазовић, Михаило Николић, Средоје Митровић и Драгомир Лукић, 10. децембра у Заблаћу и Горичанима — Раденко Лазовић, Драгомир Лукић и Михаило Николић.¹³

Комунисти, и остале напредне снаге, сазнали су да ће 21. августа 1938. у Прељини код Чачка, бити одржана зборашка конференција, на коју ће доћи Љотић, па су се припремили да га онемогуће и

збор разбију. И заиста, на почетку његовог говора на Љотића су почела да падају јаја, патлици и каменице. Тако је онемогућен у ширењу и величању своје профашистичке идеологије. У току овог сукоба било је повређених на обе стране. „Ради успостављања реда и мира интервенисало је 10 жандарма, који су растурили масу а кривце предали властима“.¹⁴ Али Љотић, доследан својим дрским лажима и измишљотинама, написао је „исправку“ на чланке објављене у листовима „Политика“ и „Правда“ тврдећи како је тобоже овај напад у Прељини организован са знањем и одобрењем владе Милана Стојадиновића (зато што није трпео Љотића), која се „притом није устручавала да се спрегне са ноторним комунистима...“¹⁵ Тврдња је бесмислена.

Као и органи власти, и омладинци зборашки покушавали су у Чачку да се супротставе све већој активности комуниста и скојеваца. Поред осталог зборашки омладинци писали су:

„Последњих неколико година, а нарочито од 1937, Чачак је био центар и жариште комунизма за западну Србију... Све установе, као гимназија, Соколана... бројали су 75 од сто комуниста; радници свих врста, као и свих фабрика, били су већином комунисти; велики број осталог грађанства био је такође комунизиран. Стуб готово свих друштава: хуманих и просветних, сачињавали су опет комунисти... Они су успели да се за кратко време увуку свуда... За Чачак је од необичне важности развој комунизма у гимназији. Читаве генерације биле су потпуно комунизиране. Читаво одељења имала су само једнога или двојицу националних ученика. У разредима се отворено говорило о доктрини комунизма и заступала су се његова начела. Сва удружења држали су комунисти. Већина наставничког колегијума заносила се је Марксом и Лењином. Онај мањи број наставника — националиста није имао куражи да им се отворено и мушки супротстави... Они су предузимали разноврсне противмере, али то је све било слабо и показивало се као неефикасно. Једини ученици који су устали против комуниста били су присталице Збора...“¹⁶

То су били, у првом реду Павле Никитовић, Милутин Пропадовић и Србољуб Павловић,¹⁷ којима је у томе много помогао зборашки првак, свештеник Драгутин Булић, наставник теологије у чачанској гимназији.

*
*   *
*

Влада Цветковић — Мачек наставила је фашизацијом земље и све жешћи прогон радничке класе и комуниста као њихових предводника. Због страха од растућег револуционарног покрета маса, влада дозвољава несметано политичко деловање Југословенског народног покрета „Збор“. И док је до тада „Збор“ био обавезан да подноси властима молбе за одобрење одржавања својих конференција, Држа-

вни савет је 4. априла 1939. донео одлуку да није потребно никакво одобрење, па ни пријава, за састанке који се предузимају ради уписа чланова и организовања политичке странке пошто је „оснивање политичке странке „Збор“ дозвољено“

Охрабрени далеко већим разумевањем нове владе Цветковић — Мачек него што је то било од стране владе Милана Стојадиновића, као и све већим Хитлеровим агресивним и дипломатским успесима, љотићевци појачавају активност. Њихов најважнији задатак био је да преко бројних конференција и зборава придобију нове присталице и да тако формирају и учврсте своје организације на терену како би испунили законске услове за званично одобрење „Збора“ и његово несметано политичко деловање.

До почетка другог светског рата Љотић и његове присталице настојали су да организују покрет широм Југославије и да придобију што већи број грађана за своју идеологију и програм. Иступајући демагошки да се тобоже боре за интересе сиромашног народа, веровали су да ће их народ прихватити. У том циљу су у два маха излазили самостално са својом листом на посланичке изборе: 1935. и 1938. године. Оба пута су претрпели тешке поразе, не добивши ни једно посланичко место у Скупштини.

О пропагандним припремама љотићеваца за изборе 1935. године Раденко Лазовић, је писао:

„Пред саме изборе, растурио сам много пропагандног материјала, који сам добијао из Београда. Нисам имао никога да тај материјал растура. Ишао сам лично и делио летке сељацима на трговима, који су ме симпатично примали, јер су ме познавали, чудили се ко је тај Љотић, шта му је то Збор и сумњиво вртели главом, пошто ни за Збор ни за Љотића до тада нису чули. Лично сам лепио те летке и плакате по кафанама и у јавним локалима...“¹⁸

На изборима 5. маја 1935. Љотићева земаљска листа у целој Краљевини Југославији добила је само 25.705 гласова, што није било довољно ни да Љотић, као носилац листе, добије мандат (законски услов био је 50.000 гласова). У пет изборних срезова чачанског краја Љотићева листа је добила укупно 21 глас. Кандидати на Љотићевој листи били су: у срезу трнавском — Раденко С. Лазовић, адвокат из Чачка, а његов заменик Драгутин Модерчин, судија Окружног суда из Чачка (добили су укупно девет гласова); у срезу љубићком — Радослав М. Аџемовић, кафеџија из Мрчајеваца, а његов заменик Раденко С. Лазовић, адвокат из Чачка (добили су три гласа); у срезу драгачевском — Раденко С. Лазовић, адвокат из Чачка, а његов заменик Младен Ђ. Протић, пензионер из Гуче (добили су два гласа); у срезу таковском — Светислав К. Матић, директор гимназије у пен-

зији из Горњег Милановца, а његов заменик Тадија Ристић из Горњег Милановца (добили су пет гласова); и у срезу качерском (Рудник) — Гаврило Гавриловић, земљорадник из Рудника, а његов заменик Светислав Матић, директор гимназије у пензији из Горњег Милановца добили су два гласа).¹⁹

Тежак пораз на изборима 1935. године љотићевци нису могли да схвате и лако преболе.

Збораци су се тешили тиме да је њихов покрет био тек у почетку организовања и да није могао бити брзо схваћен и прихваћен међу бирачима. Поучени тим искуством, они су предузели широку пропаганду, појачавану како су се приближавали нови избори 1938. године. Истицали су бескомпромисно непријатељство према комунистима и Совјетском Савезу. Величали су нацистичку Немачку и фашистичку Италију. О стању у зборашком покрету после пораза на изборима 1935. године Раденко Лазовић је писао:

„Потом наступа код нас један дужи период затишја, зборови се не држе, али се пропагандни материјал стално по народу растура и народне масе се на тај начин упознају са личношћу нашег Председника [Димитрија Љотића] и циљевима Збора. Године 1938, када сам био на вежби два месеца, одржан је у Прељини познати збор, на коме је говорио наш председник и на коме су се одиграли познати жалосни инциденти припремљени од ондашњих наоружаних народнофронтаца. Овај период затишја, у коме се ипак стално радило, ово затишје настало је због немогућности рада у то време. То је време свемоћне народно-фронтоске политике која је била удружила онда јаке пријатеље демократе и комунисте, а ови последњи били су заклетии поборници демократије и заклеги непријатељи фашизма у који су бројали и наш покрет. У томе периоду мени се пребацивало да сам неактиван, да довољно не радим, али, ја сматрам да сам нисам могао ништа учинити, нити неке присталице добити, јер све је било под терором народно-фронтаца; народне масе су слепо веровале да је фашизам свему крив... Удружена опозиција била је просто огчинила масе. А када се има у виду да је Чачак, за који се говорило да је комунистички центар за западну Србију, био тежак за рад, онда мислим да се, поред све воље и жеље, није могло богзна шта радити, јер поред жеље треба да постоје и објективне околности које омогућују рад, а њих у то време није било. Прељински збор најбоље показује колико је било тешко онда радити... Образован је јак блок удружене опозиције за борбу против владе Милана Стојадиновића, која је сматрана фашистичком..., а и нас су такође сматрали фашистима, против којих се треба борити без милости. На изборима у месецу децембру 1938. године требало је имати опет нашу земаљску листу. Наш покрет пред изборе опет оживљава. У Чачку нас има мало више...“²⁰

На посланичке изборе 11. децембра 1938 љотићевци су понозо изашли са самосталном листом верујући да ће однети значајну победу. На овим изборима биле су истакнуте три самосталне земаљске листе: владина, чији је носилац др Милан Стојадиновић, и две опозиционе — др Влатка Мачека и Димитрија Љотића. Љотићева листа добила је укупно 30.734 гласа; у чачанском крају — 274 гласа. Кандидати на тој листи по изборним срезовима били су: за срез трнав-

ски — Милован К. Ђорђевић, земљорадник из Бањице, а његов заменик је Михаило Н. Николић — Кајмакчар, трговац из Чачка (добили су 26 гласова); за срез љубићки — Душан Пауновић, земљорадник из Доње Трпче, а његов заменик Стеван Јовановић, земљорадник из Коњевића (добили су 69 гласова); за драгачевски срез — Алекса Тодоровић, свештеник из Краљева (родом из Негришора), а његов заменик Јаков Јовичић, земљорадник из Граба (добили су 115 гласова); за срез таковски — Тадија Ристић, земљорадник из Невада, а његов заменик Мијаило Ј. Брескварић, шофер-механичар из Београда (добили су 30 гласова), и за срез качарски — Будимир Јовановић, земљорадник из Шилопаја, а његов заменик Милорад Ђуковић, земљорадник из Криве Реке (добили су 34 гласа). На целој територији Југославије листа Димитрија Љотића добила 30.734 гласа.²¹

Пошто је Љотић, са својим присталицама, видео да легалним путем не може да уђе у Народну скупштину Краљевине Југославије и добије међу бирачима већи углед, одлучио је да се што више повеже са нацистичком Немачком, која му је, као својим најоданијим присталицама, тајним каналима слала материјална средства и обећавала помоћ да у повољној ситуацији изврши пуч у Југославији и насилно се дограби власти. Да би се супротставио демократским и антифашистичким снагама, које су га осуђивале и против њега водиле борбу због отворене сарадње са нацистичком Немачком, Љотић је, по угледу на нацистичке јуришне одреде, формирао борбене групе које су покушавале да обезбеђују зборове и конференције свога покрета, ометају и растурају скупове и манифестације студентске, радничке и сеоске омладине.

У страху од револуционарног покрета маса, који је под руководством Комунистичке партије Југославије добијао широке размере, Љотић и његове присталице улагали су напоре да се Југославија укључи у Хитлеров „нови поредак Европе“. Они су водили бесомучну пропаганду против комуниста, Јевреја и масона. Љотићевци су се хвалили како „мисао Збора узима из дана у дан све више маха“.²²

У току 1940. године активност љотићеваца бивала је све већа и дрскија. Љотић је у току 1940. године одржао више антикомунистичких предавања на тему „Драма савременог човечанства“. Тако је ово предавање одржао 14. јануара у Чачку,²³ а 31. марта у Горњем Милановцу.²⁴

Љотићево предавање 7. априла 1940. у Чачку ометали су комунисти и остали напредни људи. Власти су интервенисале. Похапсили су и осудили „виновнике нереди“, раднике Војнотехничког за-

вода: Крстомира Пајића и Срећка Кузмановића са по 18 дана затвора, Будимира Станојевића из Атенице, са једним даном затвора, Недељка Карајичића, Павла Михаиловића и Ратка Петровића, новчано са по 500 динара.²⁵ У просторијама зборашке организације у Чачку, 7. септембра, Александар Вишњевски, судија Окружног суда, одржао је предавање зборашима на тему: „Комунизам, фашизам и сталешко уређење државе“.²⁶ Михаило Николић—Кајмакчар, секретар зборашке организације за срез трнавски, у августу 1940. године, тражио је од секретара „Збора“ у Београду да се хитно пошаље пропагандни антикомунистички материјал, међу којим и брошура „Да ли је СССР Русија“.²⁷

Све већој агресивности збораша, супротстављали су се комунисти и скојевци идеолошки, али и физички, како би их одвратили од разорне фашистичке идеологије којом су настојали да затрују и осталу омладину. Поводом ових акција комуниста и скојеваца љотићевци су у Чачку издали 25. маја 1940. опширан плакат под насловом „Комунистички терор у Чачку“ настојећи да становништво увере у „разорну делатност комуниста и скојеваца, слуга и плаћеника Москве“.²⁸ У јуну 1940. године љотићевац Срећко Симеуновић — Хаос објавио је плакат под насловом: „Комунистима — олошу града Чачка“, у коме каже да они представљају „консломерат трулежи комунистичке жгадије...“²⁹

На седници Саветодавног одбора „Збора“ у Београду 8. септембра 1940. сагледана је спољна и унутрашња политичка ситуација, активност „Збора“ и утврђени даљи задаци у „спасавању“ Југославије. На овом саветовању поднео је извештај и Раденко С. Лазовић, дајући преглед стања и деловања љотићеваца у чачанском крају.³⁰

У извештају од 23. октобра 1940, који је Лазовић послао Главном тајништву (секретаријату) „Збора“ у Београду, истакнуто је, да је за председника општине у Доњој Трелчи изабран Благомир Новичић, члан „Збора“, и да „за целу ову савршено успелу победу имамо да захвалимо прво Богу, а затим Душану Пауновићу [поверенику Збора за срез љубићи].“³¹

Тог 23. октобра, и Драгутин Булић извештава Главно тајништво Збора у Београду да је „у прошлу недељу, тј. 20. октобра т.г. пре подне на чачанском гробљу откривен споменик комунистичком вођи др Драгиши Мишовићу, лекару из Чачка“:

„За подизање овог споменика основан је одбор још од првог дана Мишовићеве смрти, који је постојао и радио тајно... Готово пуну годину дана спремали су [комунисти] да овај дан буде највећа манифестација комуне у

Југославији, али им ово није успело, благодарећи среском начелнику г. Томићу, господи његовим сарадницима-чиновницима као и жандармеријском капетану у Чачку и воднику [Петру] Џидићу...

Са патолошком мржњом према комунистима и њиховим сарадницима Булић каже да је „на овом комунистичком сметлишту ухваћено 47 лица“³²

Напад збораша на студенте Техничког факултета у Београду, 23. октобра 1940. узет је као повод за забрану даље политичке активности Љотићевог покрета „Збор.“³³

Поступајући веома опрезно, гледајући да се не замери Осовини, да она не схвати то као непријатељски акт према њој, влада је тражила законску форму да спроведе своју одлуку о забрани „Збора“. Министарство унутрашњих послова је 2. новембра 1940. преко банских управа разаслало свим среским начелницима спискове чланова организације „Збор“, који су својевремено били достављени Министарству са захтевом да се законски одбори организовање „Збора“ као политичке странке, уз пропратно наређење да се „провери истинитост, аутентичност потписника“, и за десет дана, то јест до 12. новембра, поднесе извештај Министарству унутрашњих послова.³⁴

Начелник Одељења за државну безбедност Министарства унутрашњих послова, Цветан Цека Ђорђевић, телефонски је, 6. новембра, издао наређење свим банским управама, у коме је стајало:

„Добили сте спискове предлагача за оснивање Југословенског народног покрета Збор ради установљења аутентичности потписа. Наредите да лично срески начелници употребе сву своју умешност, да лица која су потписала спискове одрекну потписе или одустану од истих и да то позивају појединачно — сваког засебно“.³⁵

Пошто је завршен поступак проверавања аутентичности поднетих записника и пошто су приспели извештаји Министарству унутрашњих послова, 16. новембра 1940. издато је званично саопштење о забрани активности покрета „Збор“. У овом саопштењу каже се да „Збору“ није одобрено постојање због тога што није испунио законске услове о удружењима, зборовима и договорима, па према томе није му допуштена никаква даља политичка активност. Са оваквим саопштењем о неиспуњавању услова за постојање „Збора“, влада Цветковић — Мачек веровала је да фашистичка Италија и нацистичка Немачка неће о томе правити неко озбиљније питање.

У остваривању агресивних планова фашистичких земаља према Југославији умногоме је помагала „пета колона“. Најјаче упориште били су им припадници немачке народности у Југославији, фолкс-

дојчери, Љотићев покрет „Збор“ и усташка организација Анте Павелића безрезервно су помагале Хитлерове и Мусолинијеве планове за поробљавање Југославије.

Хитлерова дипломатија вршила је притисак на Југославију како би је увукла на страну „сила Осовине“. И поред противљења јавног мњења и указивања Комунистичке партије Југославије да су намере југословенске владе издајничке, кнез Павле Карађорђевић је одлучио да Југославија приђе Тројном пакту, који је потписао председник владе Драгиша Цветковић, 25. марта 1941, у Бечу. И док је напредна јавност у Југославији са огорчењем осуђивала потписивање Тројног пакта, а 27. марта га одбацила, љотићевци и други поклоници фашизма величали су 25. март и осуђивали 27. март. Љотић је писао: „Београд је 25. марта прогледао својим очима и мислио својом главом. Он је угледао пред собом провалију и да се не би стропаштао, ухватио се за гране једног дрвета које је на ивици провалије било израсло. То је дрво било пакт...“³⁶ Зборашки функционер и свештеник Драгутин Булић из Чачка такође је поздрављао приступање југословенске владе Тројном пакту и осуђивао догађаје који су се одиграли 27. марта. Потписивање капитулације 17. априла Булић је са задовољством одобрио истичући како смо до тада „били злоупотребљавани и оковани и да је 17. априла 1941. године благодарећи Вођи Рајха учињено то да су расковани ланци и да смо 18. априла добили слободу...“³⁷ У селу Пријевору су напредни људи, предвођени симпатизерима КПЈ Павлом Дробњаком и Војком Игњатовићем, покушали да се обрачунају са малобројним присталицама љотићеваца Ђорђа Богосављевића, који је јавно говорио да је приступање Тројном пакту доказ далековидости кнеза Павла, а уједно и величао снагу „сила Осовине“.³⁸

После окупације Југославије и њеног распарчавања Љотић и његове присталице добили су од окупатора дозволу за несметан рад своје организације. Тако је 9. маја 1941. забрањен у Србији рад свим удружењима и политичким партијама, осим „Збору“. Љотић и генерални секретар „Збора“ Милорад Мојић свакодневно су учвршћивали своју организацију. Покренули су 7. септембра и свој лист „Наша борба“ по угледу на Хитлеров „Mein Kampf“ („Моја борба“). Из зборашких организација у унутрашњости Љотићу и Мојићу стизали су извештаји о ситуацији и расположењу народа и активностима комуниста. Тако је Средоје Митровић, писао Љотићу 14. маја 1941:

„У највећој нашој катастрофи, размишљајући о нашој несрећи највише сам мислио о Вама, тј. да ли ће се Бог смилovati да Вас нашој нацији поштеди

од смрти и да Вам подари крепкост за срећу наше нације... Пуне су ми груди среће и наде када сам дознао да сте живи и здрави и да сте већ прегли на посао за спас наше миле нам Србије. Ако да Бог да успете у својој мисији коју сте започели за спас нације, Ваш ће задатак у извођењу плана око организације зборашке државе бити претежак... што је мало збораша према обиму посла који нас чека... Налазим за дужност да Вам скренем пажњу да код народа имаде много оружја посакривано и да нас случајно комунисти не изненаде, зато је нужно претходно организовати солидну полицију, а по могућству и збораше наоружати...³⁹

Драгутин Булић, обраћа се 26. маја Љотићу и обавештава га да му шаље писмо по Милутину Пропадовићу, секретару месне организације „Белих орлова“ у Чачку, и моли да га прими и договоре се о акцијама збораша. Доставио му је и списак збораша и симпатизера који су одведени у заробљеништво молећи да се код Немаце заузме за њих — како би били пуштени и враћени у Чачка где их чека „важан посао“.⁴⁰ На тражење Булића, а по одобрењу Љотића, из Смедерева је прешао у Чачка истакнути збораш и проверени борац против комуниста професор Коста Којо Михаиловић.⁴¹ У писму од 6. јуна Булић се жалио Љотићу због „увреде“ који су му нанели неки ученици Чачанске гимназије (као и свима љотићевцима) истичући да су љотићевци криви за априлску катастрофу.⁴² Истог дана, 6. јуна, Средоје Митровић, писао је Мојићу да се 5. јуна „на купатилу моравском одиграо један немио случај“:

„Наиме једна група комуниста напала је на једног нашег омладинца физички. Повод за овај њихов акт био је: дискутовање о Јеврејима као раси, која је највеће несреће донела целом човечанству. Ову је тезу заступао наш друг. На ово следио је масовни напад са поклицима: „Вама љотићевцима и Љотићу даћемо ми ускоро гвоздени крст. Нападаци су ми за сада непознати, јер их овај друг не познаје, пошто није из овог места“.⁴³

Комесарска управа Милана Аћимовића, као и друге установе у Србији, организовала је сакупљање прилога у новцу и материјалу за обнову Смедерева, који је тешко порушен 5. јуна 1941. изненадном експлозијом муниције у тврђави. Љотић је, као изванредни комесар за обнову града, преко својих нижих зборашких руководстава организовао сакупљање помоћи и дрвене грађе. Свештеник Булић, обавестио га је 11. јула да му шаље Радована Стојановића који ће га ближе упознати о могућностима набавке грађе из шума у чачанском крају.⁴⁴

Булић, уплашен од акција комуниста, пише 16. јуна Љотићу драматично писмо:

„Ствари које се овамо збивају тако су озбиљног карактера... Ја немам речи да Вам прикажем активну и разорну акцију коју комунисти воде на терену. Јуче, 15. ов. м., као неку своју крилатицу пустили су на Морави једну

скроз црвену лацићу — барку. У дворишту — односно авлији (банти) мог комшије професора Које Михаиловића (кога Ви лично знате из Смедерева), а кога сам ја тражио од [Владимира] Ленца да буде постављен за директора II мешовите гимназије [у Чачку] јер је много црвених, нађене су две гранате, а то је више него сигурно комунистичко подметање, и то онда, кад он није био код куће, већ у Смедереву. Предпостављам да је то било намењено мени, али подметачи су можда погрешили и убацили их у његову банту, пошто се она граничи са мојим двориштем. У II гимназији комунисти професори оргијају и развијају своју акцију у пуној мери код ученика. Док се све ово збива, ми смо апсолутно немоћни да ма шта конкретно предузмемо са наше стране... Ми смо у два маха доставили Ленцу наше предлоге, шта би требало учинити, па да се осујети ова неман која из дана у дан постаје све опаснија, али од тога и по томе није било ништа. Достављајући Вам ово писмо ја Вас преклињем учините све што можете, и то одмах, да се овом злу стане на пут. Ја Вас лично обавештавам да, ако се у року од 10 дана од данас са овим не буде ликвидирало и злу стало на пут, тражићу одмах премештај из Чачка, или ћу пак, ако не успем у премештају, обратити се [немачком] команданту места и рећи му да сам принуђен од оног што комунисти припремају, одбећи у гору, јер не желим да ми јефтино и цабе мрсе црева“.⁴⁵

Љотићевци признају да акције комуниста имају организован карактер, да су усредсређене на пружању отпора окупатору и обрачуна са свима који издају свој народ.

Средоје Митровић писао је 20. јуна Мојићу предложићу да у Гучу, средиште среза драгачевског, треба довести некога који би радио на ширењу зборашке мисли. Молио је да ту дође Исидор Драмлић, који се налазио на служби у Охриду.⁴⁶ Неки љотићевац из Гуче, писао је својим старешинама:

„Завладало је велико узбуђење, рекао бих одушевљење, помешано са јаком жицом стрепње. Ипчекивали су се судбоносни догађаји сваког часа и минута. Духови су били спремни на све... У току прве седмице народ је очекивао да Руси буду већ у Србији и ослободе нас“.⁴⁷

Уочи напада Немачке на Совјетски Савез, који је отпочео 22. јуна, немачки војни заповедник Србије, генерал Лудвиг фон Шредер, и начелник управног окупационог штаба, др Харлод Турнер, издали су наређење комесарској влади Милана Аћимовића да одмах похапси све комунисте и борце из шпанског грађанског рата, да их затвори на Ади Циганлији у Београду, а затим пребаци у концентрациони логор. Ова акција претрпела је неуспех. Окупатор и Љотић нису били задовољни. Љотић је упутио озбиљну замерку преко Милана Аћимовића и Драгог Јовановића:

„Није потребно доказивати безусловну борбу против комунизма. Потреба борбе против комунизма појављује се као потреба дневног хлеба, али, мора се нагласити да је борба против комунизма не само безусловна и безгранична, већ мора да буде и систематска“.

Захтевао је да буде установљена потпуна и детаљна евиденција комуниста.⁴⁸

На састанку руководних квислинга у Београду, 25. јуна, анализирана је ситуација и дата неповљна оцена снага које се боре против комуниста (жандармерија, полицијске страже, агенти и финансијски стражари). Љотићевци су били спремни да пруже пуну помоћ учвршћивању антикомунистичких снага. Они су, у том циљу, предложили да се све ове снаге у Србији повежу.

„Од најбољих збораша — омладинаца, а и старијих, треба формирати штаб идеолошких инструктора. У Београду се отвара полицијска школа кроз коју морају да прођу сви (жандармерија, полицијска стража, агенти и финанси).“

За команданта ове школе постављен је истакнути љотићевац Владимир Ленац. Идеолошки инструктори такође су били љотићевци. Одлучено је: „У касарнама, квартовима и школама на сваких пет жандарма поставља се по један збораш. Они постају чувари реда, безбедности владавине новог поретка“. На тај начин Љотићеви људи ступају у све нити квислиншке управе и постају безрезервни носиоци политике окупатора. Сам Љотић, помажући предлоге о снажењу формација за борбу против комуниста, упутио је проглас народу тражећи потпуну покорност.⁴⁹

После хапшења једног броја комуниста и других родољуба у јуну 1941. године, Немци и квислинзи су 5. јула формирали концентрациони логор у Београду, који је био смештен у касарни 18. пешадијског пука на Бањици.⁵⁰

О приликама на терену стизали су извештаји готово свакодневно. Из Чачка је, 1. јула, јављено да се „наредбе комесара уопште не спроводе“ и да рација против комуниста није успела у мери која је очекивана.⁵¹ Свештеник Булић јавио је 9. јула да акција хапшења комуниста није дала очекиване резултате. Предложио је да се изврше неке измене у чиновничком и другом апарату и да се на место начелника среза трнавског доведе „одлучан борац против комуниста“.⁵²

Извештајем од 10. јула Мојић је упознао Љотића да је по његовом налогу посетио обершарфирера др Вагнера и обавестио га о комунистичким припремама у околини Крагујевца, Чачка, Горњег Милановца, Ваљева, Краљева и Ужица тражећи да Немци предузму изванредне мере, нарочито од 11. до 15. јула.⁵³

Али, и међу појединим зборашким функционерима било је неслоге, међусобних интрига и оптуживања. Тако су руководиоци зборашке омладине „Белих орлова“ у Чачку, Павле Никитовић и Милутин Пропадовић, у писму од 17. јула, тражили од Мојића да искључи из чланства „Збора“ Михаила Николића, трговца из Чачка, јер он

„нема моралних квалификација да би могао да припада једном етичком покрету као што је „Збор“.“⁵⁴

„Због свога невероватно простачког понашања и погрдног речника у јавном животу, на улици, па чак и у приватном (породичном), и због непоштења у трговини, он је једна врло компромитована личност у Чачку, без имало угледа... После окупације Николић је ухватио везу са извесним немачким војницима који му доносе заплењене војничке ствари које он продаје, а са неким немачким војницима он ортачки тргује...“⁵⁴

Свештеник Булић у писму (од 21. јула) Мојићу, изнео је да код једног броја светеника у епархији жичкој влада антиокупаторско расположење, па је тражио да се хитно интервенише и осујети оваква пропаганда, која само може користити бољшевицима.⁵⁵ У другом писму, такође од 21. јула, Булић тражи интервенцију Врховног старешинства „Збора“ код Немаца да пусте на слободу свештеника Милана Ђорђевића и Драгана Рацића из Гуче, који су погрешно ухапшени.⁵⁶

Развој устанка од јула до краја септембра 1941. и јачање партизанских јединица веома добро сведоче извештаји месне организације „Збора“ из Чачка старешинству у Београду, Комесарској управи Милана Аћимовића, а затим и квислиншкој влади Милана Недића.

У почетку љотићевци су имали илузије да ће преузети управљање значајним објектима и организацијама. Касније — вапили су за помоћ. Тако је Булић писао, 21. јула, Комесарској управи предлажући „шта би требало учинити да се стане и уништи акција комунистичка која хвата корена међу особљем железничке станице у Чачку“.⁵⁷ Месна организација „Збора“ упутила је у Београд предлог да зборашки буду постављени на функције у издајничким синдикатима у Чачку, „где постоји повереништво Радничке коморе, а исто тако и организација Југос“.⁵⁸

Нижа зборашка руководства слала су из својих места извештаје Љотићу и Мојићу, у којима су их, са много страха, панике и скоро изгубљености, обавештавали о расту народног устанка који предводе комунисти и о опасности које им прете због шуровања са окупатором. Они предлажу и мере које треба предузети како би се супротставили комунистима. Тако Булић 1. августа пише вапијуће писмо Мојићу, у коме, преко њега, моли Љотића да га што пре премести из Чачка, јер му комунисти прете и сваког часа могу га убити.⁵⁹

Исидор М. Драмлић, повереник „Збора“ у срезу драгачевском, 2. августа шаље детаљан извештај Булићу о акцијама комуниста. Он шаље и разне спискове: зборашки и „национално исправних људи“. Затим помиње акције и зборове које су организовали комунисти.⁶⁰

Мојић обавештава команданта радног логора у Београду да му упућује љотићевца Вукашина Драмлића да га прими на два — три дана на преноћиште и исхрану, јер је „побегао из Чачка од комуниста“.⁶¹

Карактеристичан је извештај од 2. августа Душана Пауновића, повереника „Збора“ за срез љубићки:

„Рат са Немачком затекао нас је потпуно политички разривене. Једина политичка организација у земљи која је знала шта хоће и имала свој одређен циљ, била је илегална Комунистичка странка. Правде ради морам додати: и Љотићев Збор... Комунисти верују да ће Немачка уништити све капиталистичке државе у Европи, а да ће затим Русија, са уласком у рат, уништити Немачку и тако извршити бољшевизирање Европе“.

Пауновић клевета партизане и комунисте, а говори похвално о четницима који не воде борбу против окупатора. Предлаже да немачке власти похапсе породице одбеглих у шуму и да их држе као таоце, затим да им се одузму имања и поделе избеглицама, али и да се уведу новчане награде за оне који буду показивали склоништа комуниста и партизана и бавили се обавештајном службом у корист окупатора и квислинга. Сматра да треба створити добро наоружана потерна одељења и појачати жандармеријске станице на најугроженијим местима.⁶²

Средоје Митровић 3. августа писао је главном секретаријату „Збора“ дајући ласкаву оцену о моралним квалитетима трговца Михаила Николића, супротно оној коју су о њему дали зборашки омладинци из Чачка.⁶³

Ударна група скојеваца, са Александром Савићем на челу, 6. августа 1941. извршила је атентат и ликвидирала Михаила Николића, љотићевског функционера у Чачку. Друга група скојеваца, са Миломиром Мариновићем на челу, 8. августа напала је на учеснике сахране љотићевца Николића. Циљ напада је био инжењер Милосав Васиљевић, зборашки идеолог и министар у Аћимовићевој Комесарској влади. У близини Чачанског гробља дошло је до сукоба са жандармима, у коме је погинуо учитељ Мариновић. Његово тело непјателј је изложио у центру Чачка — ради застрашивања становништва. И цела породица Мариновића одмах је ухапшена.⁶⁴

Група бораца Треће љубићке чете Чачанског НОП одреда ухватила је у Доњој Трпчи Душана Пауновића, повереника „Збора“ за срез љубићки, осудила га на смрт и стрељала 11. августа 1941.⁶⁵

Због злодела према народу, нарочито партизанским породицама, команде Прве и Друге љубићке партизанске чете, заједно са пар-

тијским руководством, донеле су одлуку да убију љотићевца Милисава Никића, председника општине у Пријевору. Овај задатак је добио Александар Савић, али није успео. Неколико дана касније Никић је ухваћен и доведен у партизански логор. Прихватио је да из Чачка изведе свештеника Булића, једног од најоданијих сарадника окупатора. Никић је отишао у Чачак, али се из њега није вратио. Он је избегао казну и 21. августа, када су га у Љубићу ранили борци поменутих партизанских чета. Никић је, ипак, ухваћен и стрељан у Чачку почетком октобра 1941.⁶⁶

Група бораца Прве и Друге љубићке партизанске чете тешко је ранила, 21. августа, на Железничкој станици у Љубићу, Милисава Ђуракића, функционера покрета „Збор“.⁶⁷

Пошто је закључено да комесарска управа Милана Аћимовића не може да угуши устанак у Србији, комесари из редова „Збора“ (др Стеван Иванић и инжењер Милосав Васиљевић) поднели су оставке. Тражили су да се образује једно „ауторитативније управно тело“ за „спасавање српског народа“. Љотић је окупаторима предложио да се на челу тога тела нађе армијски генерал Милан Недић, бивши министар војске и морнарице. Тако је, 29. августа 1941. формирана Недићева влада, у коју су ушли и истакнути љотићевци. Недићева влада је обећала Немцима да ће убрзо угушити устанак и обезбедити „ред и мир“ у земљи. У циљу уништења партизанских одреда, Недић је 5. септембра наредио министру унутрашњих послова Милану Аћимовићу, да формира првих девет оружаних одреда, које су Немци наоружали. Иза ове акције стајао је Љотић са својим присталицама. Он је обавестио Недића да ће зборашка омладина тесно сарађивати са његовим одредима. Обезбеђена је и сарадња са четничким покретом Косте Миловановића Пећанца. О тој сарадњи Недић је дао посебно упутство: „Сарадња са четницима и омладином покрета „Збор“ треба да буде најтешња“.⁶⁸ Подразумевала се, наравно, и сарадња са немачким оружаним формацијама.

Зборашци из Чачка тражили су да се помогне полицији, која нема довољно оружја за борбу. Устаници су наима, извршили низ оружаних акција, извели многе диверзије и ослободили више села.⁶⁹ Булић је у септембру 1941. готово свакодневно писао из Чачка Љотићу и Мојићу указујући им на све устаничке акције у чачанском крају. Критиковао је спорост и недовољну активност љотићеваца и недићеваца тражећи да се већ једном стане на пут „дрвеном злу“. Истицао је да локалне власти све чине, али да се не могу супротставити

устанцима. Из писма које је Булић, 5. септембра, послао Мојићу, види се да је у Чачку и околини за окупатора и његове слуге критично стање:

„Господу нека је хвала здраво сам стигао у Чачак, али сада одавде не могу никуд. Ситуација је овде преочајна, немам речи да ти је опишем и да ти изложим шта се све у току само једног дана или ноћи догоди. Одозго се никаква акција не осећа... сви ћуте иако су позвани на рад. Нико не верује да је онај проглас дело војводе Пећанца... Преклињем те, реци другу Председнику [Љотићу] нека пошаље овамо бар 30 наоружаних наших омладинаца, који овамо нису познати, нека подигну дух народа и овдашње полиције“.⁷⁰

У писму од 10. септембра Булић запомаже:

„Ја сам сада као у Авињонском ропству... Сва среска места до Чачка налазе се у комунистичким рукама, а ви и даље ћутите. Преклињем тебе и друга Председника учините са своје стране и смените председника наше општине и среског начелника. За начелника поставите или Петра Јокановића“ или Драгољуба Поповића, а за председника Средоја Митровића, нашег друга, председника месне организације. Овако се даље не може, ми ћемо изгинути као несретници, док ви тамо ћутите. Како сам обавештен у срезу драгачевском четничке групе и комунистичке банде су се ујединиле. Ово је највеће зло. Костини (Пећанца) људи се нигде не појављују, а и он ћути, што је потпуно уништило његову ствар у овим крајевима“.⁷¹

И у писму од 12. септембра, које је Булић послао Љотићу, говорио је о још тежој ситуацији у Чачку, у којој се налази окупатор и његове слуге:

„Ја се сада налазим у ситуацији [опкољеног] Лењинграда. Молим Те потражи телефоном управника града Београда [Драгог Јовановића] и од њега затражи да додели на службу у Чачак Љубицу Карића, агента — нашег друга, који је овде неопходно потребан ради ових битанги и типова које он све познаје и приређује им изненађења“.⁷²

Булићева молба је услишена: Љубица Карић, студент из драгачевског села Крстаца, са којим су се скојевци Чачанске гимназије у годинама пред рат жестоко обрачунавали као са љотићевцем, дошао је у Чачак. У извештају од 14. септембра Булић је детаљно упознао главни секретаријат Збора о акцијама комуниста у чачанском крају. Због акције коју су извели борци Прве и Друге љубићке партизанске чете, 5. септембра, у селу Милићевцима, на месту званом Прокоп, којом приликом је убијено осам, а рањена два немачка војника, Булић пише да је молио и преклињао немачког команданта да, због тога, не предузима репресалије над недужним становништвом, јер су за то криви само комунисти. Овај је, сав бесан, избацавао Булића у три маха из канцеларије не жалећи да о томе разговара. Булић се, ипак, хвали да је успео својом упорношћу да наметне потребу разговора поводом овог случаја:

„Потписати је помоћу Божијом и именом Председника [Љотића] успео да придобије г[осподина немачког] команданта да одустане од репресалија, те је тако хвала Богу народ спасен беде коју су му његови одроди припремили“.

У овом извештају се наводи да је једна јединица немачких војника упућена 9. септембра у село Мојсиње, у потери за комунистима. Са Немцима је отишао и љотићевац Милан Вукосављевић (родом из Ваљева) и лично убио партизанског борца, скојевца Милутина Ђурића, па Булић ургира да му треба одмах исплатити награду од 28 хиљада динара за овај „подвиг“ истичући да је то „преважно“. Овај злочинац, Вукосављевић, убио је 21. септембра у Чачку напредног молерског радника Николу Иконића. Булић наводи да су комунисти убили сараднике окупатора Будимира Јовановића, председника општине у Прељини, и Радомира Шеварлића из истог места, Радивоја Хајдуковића, подначелника среза драгачевског, истакнутог противника комуниста, и Николу Скрипкина, председника Среског суда у Гучи, руског емигранта и отвореног петоколонаша.

„Комунистичка дела у ова три среза [љубићком, трнавском и драгачевском], — у истом извештају наводи Булић — последњих дана тако су многобројна да нисмо у стању да Вам их изложимо. Људе имамо за борбу само нам треба оружје и један одред од 50 војника из Београда ради подизања духа и морала у овим крајевима... Достављајући Вам овај извештај обавештавамо Вас да Вам више ни један извештај нећемо послати, јер долазимо до закључка да наши извештаји, који се прочитају, па затим иду у архиву и ништа више. Поново тражимо да ургирате и захтевате смену овдашњег начелника, предстојника и председника. За начелнике тражимо Драгољуба Поповића, за председника Средоја Митровића или Перу Јокановића, а за предстојника Мирослава Тадића, полицијског писара из Чачка, или неког другог из Београда. Без овога нема борбе са комунистима у Чачку и срезу трнавском“.⁷⁴

Два дана касније Булић је обавестио Мојића о непосредним плановима и акцијама партизана за које је сазнао од љотићевца Драгољуба Симеуновића из Пријевора, а овај је то добио такође од љотићевског активног наредника Слободана Бјелића, „који се сада налази као шпијун у одредима главног комунистичког вође за срез љубићки Миленка Никшића“.⁷⁵

Драгутин Булић поново је 19. септембра писао Мојићу указујући му шта је потребно да се одмах учини како би се „спасао“ народ западне Србије:

„1) Одобрити и издати налог да се упутити транспорт од 50 наоружаних људи за Чачак, ради разбијања комунистичке пропаганде која је захватила народ овога краја... 2) Упутити бар два човека из групе Косте Пећанца који ће уверити народ да они, четници, заиста воде борбу против комуниста. 3) Са транспортом војника упутити 500 комада пушака, бар 30 пушкомитраџеза, бомби и довољну количину муниције. Ово је потребно да би смо могли наоружати

500 људи, који хоће бескомпромисну борбу са комунистима. Ови људи чекају у Чачку на оружје. Ако се ово учини — комунистичке банде у срезovima: трнавском, драгачевском и љубићком биће ликвидиране у року од 20 дана најдаље“.⁷⁶

После три дана, 22. септембра, Булић опет пише Мојићу изражавајући крајње незадовољство у неефикасност Љотићеваца у борби против комуниста.

„Као секретар организационог подручја за срезове, драгачевски, трнавски и љубићки, по налогу наше организације, а имајући у виду неопходне потребе овог подручја, слао сам Вам безброј извештаја о ситуацији у том подручју. Руководен увек потребама народним, захтевајући од себе највеће жртве у раду на зборашком пољу, нисам жалио никакве жртве, па чак и свој живот, долазио сам у Београд подносићи и писмене и усмене реферате о свему ономе, што би омогућило успешан рад и стварање зборашке — народне мисли. После свега овога, долазим до закључка: у Збору нешто рамље, јер разумевања уопште нема, и како би га имало, кад се у решавању крупних и у данашње време пресудних ствари у вођству — старешинству, не чује глас оних бораца из унутрашњости. Никада није било нити може бити, да може човек канцеларије, макар какве интелектуалне способности, ефикасно и прецизно решити практична — теоретска питања. Ово је по моме дубоком уверењу једини разлог неразумевања људи са терена. Ја лично, ни као човек, а још мање као збораш, не желим да изгледам и да играм улогу досадног човека никоме. Исто тако осећам, да не би било право да за све оно што ће постићи народ и другове нашег краја, у чему ја немам никакве кривице, примам све консеквенце и да цео одијум падне на моју душу. Зато, да би имао чисту ситуацију и оправдање пред друговима нашег подручја, подносим оставку на положај секретара организационог подручја за поменуте срезове, са жељом да у Збору будем само и искључиво од данас редовник. Надам се да ћу у овој ствари наићи на Ваше пуно разумевање у пријему и уважавању моје оставке. Скромно изјављујем да се за ову дужност не осећам више способним“.⁷⁷

Али, не само да су зборашки и њихове коловође осећали несигурним у унутрашњости Србије, они су били уплашени и тако су се осећали и у Београду, и поред тога што су стално били под заштитом окупатора. Група зборашких омладинаца као телесна гарда чувала је свога вођу Љотића пред просторијама где је обично радио и на улици и свугде где би се кретао.⁷⁸

У септембру, октобру и новембру 1941. године у западној Србији и Шумадији створена је велика слободна партизанска територија. Окупатори и домаћи издајници све су чинили да угуше устанак. Али, пошто нису имале значаја претње и упозорења, почели су да предузимају окрутне и злочиначке мере. Харолд Турнер, командант немачког управног штаба у Србији, настојао је на сваки начин (уз помоћ издајника) да угуши устанички покрет у Србији, доводећи нове немачке јединице. У смислу Турнерових сугестија, опуномоћени генерал Франц Беме издао је 21. септембра 1941. наређење јединицама за угушивање устанка на територији Мачве, уз предузимање најсвирепијих мера. Потом су се ове непријатељске јединице имале усмерити

и према слободној партизанској територији у Шумадији и западној Србији.

У доста тешкој ситуацији за окупатора и Недића, и Љотићев „Збор“ донео је одлуку (15. септембра 1941.) о формирању својих оружаних јединица, које су назване добровољачким одредима. Команда љотићевих јединица названа је Српска добровољачка команда. За команданта постављен је Коста Мушицки, пуковник бивше Југословенске војске, некадашњи ађутант краља Александра Карађорђевића и краљице Марије. До краја 1941. године формирано је 12 Љотићевих оружаних добровољачких одреда, који су слати у разне крајеве Србије у борбу против устаника, „у крсташки поход против комуниста“.⁷⁹

У Љотићеве оружане одреде ступали су углавном учесници средњих школа и студенти, чланови омладинске зборашке организације „Бели орлови“. Оружје и плате су им давали Немци због тога што су се бескомпромисно борили против партизанског покрета. Љотићевци из чачанског краја налазили су се углавном у добровољачким одредима: Трећем, Петом (којим је командовао злогласни Марисав Петровић) и Десетом (на челу кога се налазио Милош Војновић, покрштени Немац Хенрих Лаутнер). Љотић је „дананоћно бдио и старао се о моралној и духовној страни добровољаца“.⁸⁰

Од тада, па све до краја рата, у саставу контрареволуционарних оружаних војних и полицијаских формација, љотићевци су починили грозне злочине према своме народу. Помогли су Немцима у масовном стрељању 7.000 бораца и родољуба у Крагујевцу, 21. октобра 1941, међу којима су били и ђаци са својим професорима. У Крагујевцу се у то време налазио и љотићевац Срећко Сименуновић Хаос из Чачка. Он је 20. октобра учествовао у заседању преког суда који је изрекао смртну пресуду ухапшеним.⁸¹ Хиљаде грађана стрељано је на поприштима борби у Мачви, на Церу, у Краљеву и другим стратиштима. Зборашки функционер у Краљеву свештеник Драгослав Обућина наводи како су, наводно, после његове интервенције, и интервенција љотићевског функционера Булића (који је побегао из Чачка у Краљево заједно са Немцима 1. октобра 1941), председника и потпредседника краљевачке општине, Немци престали од 21. октобра да стрељају у Краљеву.⁸² Истина је, међутим, да су до тада Немци већ били стрељали готово целокупно мушко становништво овога града.

Већ првог дана у ослобођеном Чачку (1. октобра), на основу одлуке највишег војног и политичког руководства, и уз сагласност чет-

ника, поред других сарадника окупатора, стрељан је истакнути љотићевац Љубиша Карић, студент из села Крстаца. Одбор за борбу против пете колоне, као револуционарни суд, осудио је на смрт, 4. октобра, истакнуте љотићевце: Бранка С. Лазовића, трговца из Чачка, и Средоја Митровића, столара, председника месне организације „Збора“ у Чачку.⁸³ У манастиру Вујну појавило се непознато лице које се издавало за теолога из Београда. Али, пошто је оно препознато као учесник на Љотићевом збору у Прељини 21. августа 1938. и након сазнања да је дошло у село Прислоницу да прикупи податке о партизанима, стрељано је.⁸⁴ Стрељан је и познати љотићевац Милисав Ђуракић, бравар из Љубића.⁸⁵

У оквиру плана за што ширу офанзиву против партизанских снага у Србији, Недић је, у договору с Немцима, издао наредбу, (21. новембра 1941.), о обједињавању свих квислиншких оружаних снага под јединствену команду — Шумадијски кор, на чијем се челу налазио командант љотићеваца пуковник Коста Мушички. Уследила је снажна офанзива на слободну партизанску територију у Шумадији и западној Србији, коју устаници, слабо наоружани и због издаје четника Драже Михаиловића, нису успели да одбране. У Горњи Милановац и Чачак ушле су 28. новембра немачке јединице и њихови сарадници — домаћи издајници. Главнина партизанских снага, са Врховним штабом НОП одреда Југославије и Централним комитетом КПЈ, повукла се 29. новембра 1941. из Ужица према Санцаку. Тиме је непријатељска прва офанзива званично завршена. Али, они су знали да тиме није и партизански покрет угашен, па су извршили распоред својих јединица у циљу даље борбе и спровођења терора над припадницима народноослободилачког покрета. Требало је, како су истицали љотићевци, наставити даље рат „против комунизма до истраге“. „Треба да се предузму све мере да током ове зиме комунизам буде у нашој земљи ликвидира“ — наглашавали су.⁸⁶

Ради остварења намера љотићеваца, усвојене су њихове сугестије и предлози да се установе јаке гарнизонске посаде у местима која су преотета од партизана и да се настави што јача антикомунистичка пропаганда.⁸⁷

Љотићевске и остале квислиншке оружане јединице сурово су се обрачунавале са припадницима народноослободилачког покрета називајући то „чишћењем терена“. У градовима су формиран преки судови, пред које су извођени сви они који су имали ма какве везе са устаничким покретом (у Чачку, Горњем Милановцу, Гучи). Оптужени су издвајани у групе које су одређиване за стрељање или инте-

рнирање у логоре. Судије у овим преким судовима, поред Немаца, били су љотићевци, недићевци и четници.

У Чачку 7. децембра 1941, по наређењу немачке команде, Градско поглаварство преко добошара наредило је да сва лица од 15 до 60 година старости дођу у Војнотехнички завод ради добијања легитимација. Наглашено је да је град блокиран и да ће сваки онај који буде покушао да бежи бити убијен. Око 13 часова у Заводу је било затворено око 5.000 грађана. Одмах је формирана комисија од „угледних грађана“ коју су сачињавали Немци, љотићевци, недићевци и четници. Од љотићеваца у комисији, поред других, био је и професор Коста Михаиловић. Комисија је издвајала партизане и њихове сараднике. Сви затворени морали су да прођу испред ове комисије гледајући у очи њеним члановима. Довољно је било да само један од чланова комисије каже да је неко био партизан, па да буде издвојен у посебну групу. Они који нису били издвојени, пуштени су. Сутрадан, 8. децембра, отпочео је рад немачко-љотићевско-недићевско-четнички преки суд са љотићевским и свештеником Драгутином Булићем на челу. Булић је, као професор веронауке у Чачанској гимназији, познавао многе комунисте, скојевце и друге напредне ученике и наставнике, и сада, када би се ма ко од њих, по несрећи нашао пред њим очи у очи, он би ставио поред његовог имена у списку крст, што је значило осуду на смрт. У раду преког суда учествовао је, док се налазио у Чачку, и командант Љотићевих добровољачких одреда Коста Мушицки.⁸⁸ Осуђеним на смрт везивали су руке жицом и одмах су извођени пред митраљеске рафале.

Такви преки судови радили су и у Горњем Милановцу и Гучи, где је главну реч водио љотићевац Атанасије Таса Јуришић, командант посадне добровољачке јединице, (родом из Смедерева). Познати зликовац љотићевац Милан Вукосављевић — Ваљевац био је иследник при Команди места у Гучи. Он је страховито мучио и пребијао заробљене партизанске борце, а неке је секирицом исекао. Тако је 4. децембра убио тешко рањеног Љубишу Тодоровића, из Вирова, политичког комесара Драгачевског батаљона; затим старог комунисту Милана Јанковића из Зеока, Милојка Икодиновића из Гуче (оца четворо малолетне деце), Радишу Новаковића, учитеља из Гуче, Слободана Средојевића, из Чачка. Овај злочинац је 30. децембра исекао секирицом, на Сувом брегу у Љубићу, партизанске борце из Љубићког батаљона Благоја Николића из Доње Горевнице, Миломира Порчића из Катрге, и Милорада Т. Трифуновића из Прањана.⁸⁹

Посебно тешке злочине извели су љотићевци из трећег добровољачког одреда у Брђанима и Прислоници. На принудном збору код Основне школе у Брђанима, 5. децембра, љотићевски официр се са посебним цинизмом и садистичким иживљавањем околио на припаднике НОП-а Михаила Шенчевића и његове синове Мирослава и Ратка. Поставио је питање оцу кога сина жели да му убију. Пренеражен, отац је ћутао, просто не верујући у могућност да му постави такво питање. „Говори, или ћемо стрељати обојицу!“ — загрмео је злочинац. Отац се трже и схвати сву тежину тренутка и суровост судбине. Сви погледи били су упрти у старца. Браћа се погледаше. „Убијте мене, господине. Пустите ми децу“. „Била би то сувише мала цена“ — одговори љотићевски официр кезећи се цинично и заједљиво. „Одлучуј се брже кога волиш да убијем, док за обадва не буде било касно“ — претио је злочинац. „Оставите ми Ратка, он ми је мање живео!“ — тешка срца изусти старац. „Твојој жељи ћемо удовољити“ — рече официр, развлачећи усне у широк смех. Мирослав се обрати оцу речима: „тата, поздрави ми дете и реци му ко му је отац био!“⁹⁰ — биле су његове последње речи. По наређењу љотићеваца, 10. децембра, присилно је сазван збор у Прислоници, на који су морали да дођу сви одрасли мушкарци. На збору је извршено издвајање припадника НОП-а. Том приликом изведен је комуниста Милутин Ђоковић, председник сеоског народноослободилачког одбора. На питање, љотићевског официра ко га је изабрао за председника, Ђоковић је одговорио: „Изабрао ме народ!“ Официр је поставио питање присутним да ли је то истина. Народ је ћутао, а он је револверским хицима прекинуо тишину и живот Милутина Ђоковића.⁹¹

И Пети добровољачки одред, док се налазио у Чачку, свакодневно је вршио „чишћење“ околине, пљачкао, хватао и убијао припаднике НОП-а и успостављао квислиншку власт.⁹² Поред других, једна њихова патрола ухватила је, 28. јануара 1942, у Жежевици, Милутина Стојића, родом из Бањице, политичког комесара Трнавског батаљона Чачанског НОП одреда, отерала га у чачански затвор, а одавде у Бањички логор у Београду, где је погубљен 25. јануара 1943.⁹³

О пљачкању и злочинима добровољаца из Љотићевих одреда, говоре многа писма и извештаји појединих истакнутих збораша. Тако свештеник Булић, у писму од 14. јануара 1942, које је послао Мојићу, говори о веома лошој дисциплини и пљачкању које чине љотићевци Петог добровољачког (Шумадијског) одреда (са командантом злогласним Марисавом Петровићем) у Чачку и околини:

„Све оно што се догађа у Шумадијском одреду, не води ничем добром. Дисциплине уопште нема, ово нарочито важи за редове и подофицире. У оскудици овога настаје једно, у доста великој дози пијанчење, а ово чему води није потребно давати објашњење. Ја ово достављам не ради оптужби било кога, већ само ради потребне и благовремене коректуре и удаљења свих минуса који би могли само да нам донесу штете, а не користи... Чак се иде тако далеко да поједини добровољци на своју руку упадају у куће појединих домаћина села и купе све што им конвенира, како њима тако и њиховим (женама) љубазницима...“⁹⁴

У писму од 6. фебруара Булић извештава Мојића да је приликом посете Трећег добровољачког одреда у Краљеву, уочио многе недостатке:

„... У одреду се налазе два човека који својим радом руше углед самог одреда, то су Љубомир Константиновић, пешадијски поручник и др Слободан Петровић, лекар Трећег одреда. Ова два човека треба одмах прекомандовати из овог одреда, а још правилније издати налог команданту Трећег одреда да их свуче и отпусти из одреда. Напомињем, ако се ово што пре не реши постоји опасност да многи напусте одред, што би за нас представљало велики губитак“⁹⁵

Булић 21. јула јавља Мојићу и о лошој ситуацији у Седмом добровољачком одреду.⁹⁶ Овај одред пребачен је 21. априла из Ваљева у Прељину код Чачка. Био је под главном командом немачког команданта Чачка; чувао је железничку пругу и пут Чачак — Горњи Милановац, и вршљао по околним селима прогонећи, хапсећи и пљачкајући припаднике НОП-а.⁹⁷ Главни секретаријат омладине Збора доставио је 29. априла извештај Љотићу, који је добијен од Љотићевца Ђорђа Новаковића, у коме овај говори о политичкој ситуацији и лошем мишљењу народа о Љотићевцима у Горњем Милановцу:

„... У таковском срезу Збор нема присталица, а ни симпатизера. Зборашки се сматрају петоклонашима, Хитлеровим плаћеницима и одродима... Милановчанима [чак] милије [је] да виде у Милановцу немачког војника него добровољца. Мржња на нас је толика да многи тврде да су зборашки били заједно са Немцима у казненој експедицији [15. октобра 1941.] која је понајвише две трећине кућа у Горњем Милановцу. Ово антизборашко расположење је плод јаке комунистичке пропаганде... Сам Седми добровољачки одред који је био до пре два месеца у Горњем Милановцу, је много допринело да се је јаз између Збора и становника тога краја продубио. Добровољци тог одреда се нису много разликовали својим понашањем од разузданих четника, који по читав дан пију по крчмама..., те су до тада и онако несимпатисани добровољци постали објект мржње...“⁹⁸

У писму од 15. јуна Булић се жали Мојићу на Љотићевца Срећка Симеуновића — Хаоса, који га клевета и вређа и што таквим својим држањем помаже „наше идеолошке непријатеље“. Предложио је да се Симеуновић искључи, не само из зборашког покрета, већ и из добровољачких одреда.⁹⁹

После учешћа првог Љотићевог добровољачког одреда у борбама против бораца Чачанског НОП одреда у току прве непријатељске офанзиве 1941. године на Руднику код Горњег Милановца и Чачка, он је почетком јануара 1942. пребачен на југ Србије где је „чистио терен од партизана“.¹⁰⁰ Пошто је Пети добровољачки одред извршио низ злочина у Шумадији и чачанском крају, у току фебруара пребачен је из Чачка у Ниш, одакле је са Једанаестим Љотићевим добровољачким одредом, Недићевим и јединицама Косте Миловановића Пећанца наставио да води борбе против бораца Сврљишког партизанског одреда.¹⁰¹ Пошто је из Чачка отишао Пети добровољачки одред, Булић је писао, 10. марта, Мојићу тражећи сагласност да он сам организује добровољачки одред у Чачку. „Дајем вам реч — каже Булић — да би то био најпримернији и најбољи одред...“¹⁰²

Главни секретар „Збора“ Мојић известио је 20. децембра 1941. свештеника Булића да ће на његово тражење бити упућен чачанској општини на рад, као правни референт, члан „Збора“ Душан Бајић, избеглица, бивши судија и адвокат из Пљеваља.¹⁰³ У писму од 11. јануара 1942. Булић тражи од Мојића да одмах пошаље у Чачак „одбрано лице“ за предстојника градске полиције, као и одговарајуће лице за писара-иследника у Предстојништву. Ургира да се пусте из заробљеништва чланови „Збора“ за које је списак достављен раније. Тражи да из Крагујевца дође у Чачак збораш Павле Никитовић, који треба да прими дужност старешине Националне службе рада, која је радила за интересе окупатора.¹⁰⁴ Булић је у писму Главном секретаријату „Збора“ 6. фебруара предложио кога треба поставити у руководство добровољне радне службе у Чачку.¹⁰⁵ У новоствореним просторијама у Чачку, чланови „Збора“ после повратка са окупатором, одржали су прву своју седницу 18. јануара 1942. Драгутин Булић отворио је седницу и рекао: „Сада се први пут састајемо, после једног врло тешког и мучног периода времена, у којем је цео народ западне Србије, а нарочито чланови Збора, били изложени највећим патњама и жртвама“. Подсетио је на оне „ лепе дане када су одржавали седнице у старим просторијама гледајући у својој средини Средоја Митровића, Милисава Ђуракића, Љубицу Карића и Душана Пауновића, а којих данас нема међу нама, јер су пали као жртве комунистичке акције“. Затим је говорио о приликама у земљи од 6. априла 1941. године до тада и указао на напоре које је „Збор“ чинио за смиривање и сређивање прилика у земљи“, додавши да опасност још није прошла и да „Збор“ има да преживи још много тешких дана. На овом скупу изабран је нови одбор месне организације Збор у Ча-

чку: председник Андрија Стокић, пословођа Фабрике хартије, потпредседник Пера Јокановић, секретар Дојчин Марковић, и благајник Стеван Јовановић. За повереника Збора за горњи део среза љубићког изабран је Драгољуб Симеуновић, а за доњи део Борислав Васиљевић, за повереника среза трнавског Милојко Петровић, а за срез драгачевски Радован Пантелић.¹⁰⁶ На молбу Булића, главни секретар „Збора“ Мојић, послао је 19. јануара препоруку команданту Српске добровољачке команде да се из других добровољачких одреда прекомандују добровољци Чачани у Пети добровољачки одред који се тада налазио у Чачку, пошто су неопходно потребни у раду Збора у Чачку: Хранислав Милојевић из Десетог, Драгољуб Ранковић и Милован Радосављевић из Трећег, Драгослав Радишић и Михајло Данилук из Првог добровољачког одреда, а док су Милутин Пропадовић и Милан Мајерхофер из јуришног одељења Ратка Обрадовића већ почетком децембра 1941. прешли у Пети добровољачки одред.¹⁰⁷

Булић је писао, 9. априла 1942, Мојићу:

„Радим, али без воље, а како бих имао воље за радом кад наш Збор у Београду, а нарочито у „Нашој борби“, има много критичара који желе да се о њима само говори као радницима, док уствари су прави нерадници, говоре и пишу о нашој борби, а уствари на терену их никад није било а још мање у некој борби, а овамо критикују. Ја се само једно питам да ли је Збору потребније да има стварне борце или обична пискарала, и то у лицима оних, који су куражно побегли са свог терена и нашли склониште у некој зборашкој канцеларији, да би из ове могли кокетирати на неки положај или положајчић. Ако се тако продужи, онда ја се усуђујем да тврдим да ће Збор имати само чланове у лицима чланова канцеларија...“¹⁰⁸

Љотићевац Павле Никитовић из Чачка писао је, 25. априла, Мојићу молећи га да помогне да се из немачког заробљеништва пусти његов ујак, резервни потпуковник Петар Поповић, који је као „велики националиста, прогонио учитеље комунисте и онда када се мало ко против њих борио“.¹⁰⁹ Булић је тражио од Мојића да се у списак за пуштање из заробљеништва уведе и „наш друг“ Павле Јовановић, учитељ, резервни поручник из Чачка, који се налазио у логору у Оснабрику.¹¹⁰ Месна организација „Збора“ у Београду послала је 14. августа допис Министарству унутрашњих послова у коме се каже да се доставља молба професора Всеволода Суздиловског из Чачка „који је као збораш осуђен на смрт од партизана...“, па се моли министар просвете Велибор Јонић да га премести у Ужице или Крушевац, где га не познају комунисти.¹¹¹

У циљу што ефикасније борбе против партизанског покрета и држања народа у покорности према окупатору, влада Милана Недића је 26. децембра 1941. извршила административно преуређење Србије,

коју је поделила на 14 округа, а ова на срезове и општине. Недић је поставио окружне начелнике. То су били махом познати љотићевци и они који су се истакли у борби против народноослободилачког покрета. Они су уливали поверење да ће и даље бити такви и да ће верно служити окупатору у борби против свога народа. Окружни начелници имали су огромна овлашћења. Вршили су највишу политичку и управну власт у округу. Истакнути љотићевац Милија Диковић, адвокат из Ужица, био је начелник округа краљевачког, али је смењен 8. маја 1942. због пијанства и бруталног вређања претпостављених.¹¹² Начелства срезова трнавског, љубићког и драгачевског била су у саставу овог окружног начелства. На састанцима у Београду од 5. до 7. фебруара 1942. године, на којима су, поред окружних начелника, учествовали и чланови Недићеве владе, као и владини „стручњаци“, ситуацију у чачанском крају Диковић је оценио врло тешком:

„Реквизиције су огромне. Немачка војска је стално у пролазу. Они траже да им се створи за неколико сати и то по 10 до 15 кола сена, па дрва, па су покупили и сав намештај за канцеларије и собом однели. Јединице које се настањују ту траже намештај за један или два дана и онда наједанпут оду и однесу намештај са собом. А одмах за њима дођу друге јединице и опет траже исто то...“

Што се тиче љотићеваца, према речима Диковића, они су поред бучне пропаганде, нарезивали од народа и ванредна давања у новцу, који су неконтролисано трошили. Тако је љотићевац Михаило Олћан, министар привреде у Недићевој влади, наредио да се у Чачку ванредно сакупи од народа 200.000 динара. „Ту суму узео је на слободно располагање Марисав Петровић, командант Петог добровољачког одреда. Љотићевац, свештеник и професор веронауке Драгутин Булић узимао је у Чачку од народа „добровољни прилог“ са којим је издржавао радну службу, али и за своје потребе...“¹¹³

Поред других окрутних мера и притисака, влада Милана Недића чинила је све да се отпусте из државне службе сви они који се нису слагали са издајничком политиком квислинга. У свему томе Љотић и његове присталице пружали су пуну подршку. Тако је одлуком Министарства унутрашњих послова почела да делује Анкетна комисија за испитивање и проверавање политичке опредељености државних чиновника, чији је председник у Чачку био љотићевац професор Коста Михаиловић. Слична комисија, у којој су превагу имали љотићевци, проверавала је „понашање“ железничког особља у чачанском крају за време док је био ослобођен од партизана.¹¹⁴

Крајем 1941. и почетком 1942. године, Љотић са „Збором“ и добровољачким одредима организује снажну пропагандну акцију. Основао је Антикомунистичку лигу, популарисао је говоре нацистичких вођа, обећавао народу „боље економске услове“ у „новом европском поретку“, учествовао у организовању велике антикомунистичке изложбе у Београду. Љотићевац Драго Дерикоња је писао 30. децембра 1941. године главном секретару Збора у Београду шта је све учинио на пропагандном плану:

„Посао организације сам обавио... Посетио сам поверенике васпитног одсека који су себи за канцеларије заузеле „Батине“ продавнице, како у Чачку, тако и у Пожеги и Ужицу. У изложима су поставили по један примерак од сваке врсте наших књига, као и брошуре Државне пропаганде. У Чачку, као и у Пожеги, имају радио-апарате, те преносе преко звучника на главни трг цео програм...“¹¹⁵

У просторијама Националне службе рада у Чачку љотићевац инжењер Драгутин Јакшић одржао је 10. јануара 1942. предавање на тему „Две револуције“, указавши „на лажи комунизма и демократије“, позивајући народ да пође „бољим путем којим креће Нова Европа под вођством Хитлера“. Предавању су присуствовали припадници Петог добровољачког одреда са командантом Марисавом Петровићем, и Угљешом Беговићем, командантом радне службе у Чачку.¹¹⁶

Квислиншки листови „Наша борба“, „Ново време“, „Обнова“, „Српски народ“ и други листови и брошуре писали су о уништавању партизана и комуниста. Тако је „Ново време“ 22. јануара 1942. јавило да се и црква укључила у борбу против комуниста. У Саборној цркви у Чачку, 21. јануара, одржано је „молепствије за спас и бољу будућност српског народа...“ У присуству љотићевског команданта Марисава Петровића, чинодејствовао је архијерејски намесник среза трнавског, прота Милован Милутиновић — Кићо, уз асистенцију великог броја свештеника из Чачка и околине. Потом су сви прешли у Соколски дом, где су им говорили Марисав Петровић и свештеник Булић. У пропагандним чланцима квислиншке штампе су истицани подаци о пружању помоћи сиротињи и избеглицама. Указивано је на добар рад „Добровољне омладинске радне службе“, чије су културне екипе давале приредбе са антикомунистичком и националистичком садржином. Тако је на концерту националне службе рада 27. јануара у Чачку Милутин Пропадовић, секретар љотићевске омладинске организације „Белих орлова“, говорио о лику светог Саве и нападао комунисте.¹¹⁷ Ова екипа одржала је концерт 1. фебруара у Заблаћу. Пре концерта говорио је љотићевац Драгутин Булић. Он је често ис-

тицао: „шта би било од нас, да није било Љотића и Недића...“¹¹⁸ У свом извештају од 3. марта начелник округа краљевачког упознао је Министарство унутрашњих послова Недићеве вдале о стању у округу, у коме се каже: „У Чачку поп Булић издао летак у коме се позива грађанство на мир. Ухапшен је један број оних који су учествовали у партизанима, као и оних наклоњених комунистима“.¹¹⁹ На збору у Чачку, 22. фебруара, Велибор Јонић, министар просвете, у свом говору величао је Недића а грдио „агенте Москве и Лондона“.¹²⁰ У Чачку је 2. априла одржана конференција привредника, посвећена максимирању цена, које су биле у првом реду у интересу окупатора. Говорили су немачки командант потпуковник Фрике, председник Градског поглаварства, предстојник градске полиције и љотићевац Булић.¹²¹

Збор у Бајиној Башти, 29. априла 1942, на коме је говорио Михаило Олћан, отворио је Србољуб Павловић, студент из Чачка, који се налазио у Четвртом Љотићевском добровољачком батаљону, који је имао задатак да обезбеђује овакве зборове.¹²² Ранији министар Недићеве владе Данило Вуловић и начелник округа краљевачког Драгољуб Маринковић посетили су 26. маја Чачак. На збору Вуловић је рекао:

„Прошли смо кроз много несрећа у прошлој години у које су нас увукли безумни и кратковиди људи... То је све скупо плаћено, али злочинцима ни то није било доста, него су и даље покушали да роваре међу нашим народом позивајући га поново у пропаст... Ми немамо шта добро да очекујемо од Москве. Комунизам је упропастио руски народ, а нас би сасвим уништио... Наш је данас највећи задатак да се одупремо лажима које долазе из Москве и Лондона“.¹²³

Добровољци Првог батаљона натерали су многе грађане у Горњем Милановцу да дођу у њихову касарну, 30. јуна, где је одржан збор. Потпоручник Ђуро Врга, командир 4. чете, и Мирољуб Младеновић, батаљонски просветар, упутили су присутнима многе предлоге, савете и претње како да се понашају, да би се сачувао „мир“ и „ред“.¹²⁴

Неколико догађаја у току 1942. и касније карактерише политичке прилике у чачанском крају, посебно односе између квислинга и четника Драже Михаиловића. Иако су окупатори и квислинзи били јединствени у борби против НОП-а, ипак је међу њима долазило, повремено, до сукоба, у којима су падале чак и главе. То се нарочито испољавало у повременим обрачунима између четника и присталица Љотића. Сукоби су забрињавали њихове руководеће љу-

де, који су у томе нејединству „националних снага“ видели „корист комуниста“.¹²⁵

У ноћи између 21. и 22. маја 1942. код манастира Никоља у Овчарско-кабларској клисури четници су напали на команданта Седмог добровољачког одреда Будимира Никића, који се аутомобилом враћао из Ужица. Никић је тешко рањен, а четворица његових пратилаца убијена. Никић је пребачен у чачанску, а затим у краљевачку болницу. Погинули добровољци сахрањени су 22. маја на Чачанском гробљу. Званичне власти обавестиле су Недићеву владу да су овај напад извршили партизани под командом Раденка Мандића. Говорећи на сахрани, љотићевац Драгутин Булић је тражио „400 српских глава за изгинуле добровољце“.¹²⁶ Окружни начелник Маринковић известио је предпостављене да су неки грађани, после оваквих претњи, напустили Чачак. Маринковић се 24. маја састао са немачким командантом потпуковником Фрикеом и, како каже, убедио га да изостану репресалије и да се Булић „макне“ из Чачка. О томе је окружни начелник говорио и на збору мештана, што је утицало да се сви грађани врате у Чачак. Окружни начелник организовао је зборове и у Трбушанима, Љубићу и Мрчајевцима, на којима је говорио о „паметном програму“ Недићеве владе, који треба следити. Уједно, покушавао је да неутралише неспоразуме између четника и љотићеваца, који су постали затегнути нарочито после Никићевог рањавања. За одметника је прогласио Павла Гучанина, Пећанчевог војводу из Бреснице, који је касније убијен. Ипак, неспоразуми између четника и љотићеваца нису престајали. Једна четничка тројка убила је 30. јула у Чачку љотићевца-свештеника Драгутина Булића, на чијој су се сахрани окупили познати противници комуниста: Димитрије Љотић, Михаило Олћан, представници Српске добровољачке команде, команданти, Трећег, Шестог, Седмог и Десетог добровољачког одреда, делегати „Збора“ из Краљева и Пожеге. Од Булића се, поред осталих, опростио и Димитрије Љотић, истичући га као свог најоданијег сарадника и „великог Србина и правог хришћанина“, који је, попут средњовековних крсташа, „водио борбу против некрста у славу Христову“.¹²⁷ После Булићеве смрти у извесном смислу ослабила је организованост љотићеваца у чачанском крају.

*

* * *

У пролеће и лето 1942. године почело је у Србији обнављање партијских и скојевских организација. Гестапо и квислиншка по-

лиција нарочито су се окомили на омладину, хапсили је и одводили у логоре. На Љотићев предлог, Недић је формирао у Смедеревској Паланци логор за принудно преваспитање омладине, углавном средњошколске. Љотић је тврдио: „Кад се уздигну у духу фашизма, чак се могу употребити за борбу против Комунистичке партије и народноослободилачког покрета“. Овде је довођена мушка и женска омладина између 14 и 25 година старости. У овом логору највише је било омладине из Београда, Крагујевца, Ниша, Ваљева, Чачка, Ужица, Пожаревца, Краљева, Неготина, Зајечара, Лесковца, Крушевца.

„Васпитање“ у заводу у Смедеревској Паланци трајало је шест месеци, а од 1943. године утврђено је да време боравка буде продужено на три године. Први омладинци доведени су у овај логор 22. септембра 1942. Касније, овде је доведен велики број Чачана.¹²⁸

У Србији је почетком 1942. године, уведена обавезна Национална служба рада. Квислинзи, нарочито Љотић, формирали су је на принципу војних јединица како њихови припадници, посебно омладина не би пали под утицај комуниста и партизана. Национална служба рада за обнову Србије имала је свој узор у немачкој служби рада. У суштини, млади људи су регрутовани да раде за рачун окупатора, а уједно и да буду преваспитани, да прихвате нацистичку идеологију. Уведен је и принудни рад у рудницима: у Бору, Трепчи, Лиси код Ивањице и још неким.¹²⁹

Уз помоћ љотићеваца, Недићева влада је по немачком узору извршила „културно-просветну реформу“; настава је тако постављена да буде антикомунистичка и у служби „новог европског поретка“. Организовани су и бројни курсеви, семинари, предавања. Наступало се и у програмима Радио-Београда. Снажна пропаганда уношена је и у новинске чланке. Једноставно, проповедана је слепа покорност нацистичкој Немачкој.

У циљу појачања борбе против партизанских снага, Недић је, уз Љотићеву сагласност, крајем 1942. године, реорганизовао Љотићеве добровољачке одреде. Створен је Српски добровољачки корпус. Командант им је и даље био пуковник Мушицки. У сваком батаљону и у Штабу корпуса налазили су се немачки представници — официри, који су контролисали њихову антикомунистичку активност и давали им у том правцу задатке.¹³⁰

Да би се отклонили повремени сукоби између Љотића и Драже Михаиловића, постојало је расположење да дође између њих до сусрета, - да се договоре о свим спорним питањима и нормализују односе. Четнички командант Предраг Раковић јавио је Дражи Михаилови-

ћу 11. фебруара 1943. године да се његов човек Чедо Вујовић из Граба, док се налазио на лечењу у Београду, „случајно састао са Димитријом Љотићем“. Међутим, до овог састанка ипак није дошло.¹³¹

И у 1943. години љотићевци су наставили интензивну пропагандну активност у чачанском крају. Тако је Срећко Симеуновић Хаос говорио 3. априла пред почетак приредбе коју су организовали ученици Прве и Друге гимназије у Чачку, нападајући жестоко комунисте и све оне који их подржавају.¹³² Исти говор одржао је пре почетка приредбе за остало грађанство 4. априла.¹³³ У сали биоскопа „Крен“ у Чачку, професор богословије и просветар Српског добровољачког корпуса, љотићевац Јован Барјактаревић, одржао је 24. јула антикомунистичко предавање на тему: „Бесмислица шумске акције“.¹³⁴ У организацији начелства среза таковског организована је 8. августа конференција са „виђенијим“ грађанима у Горњем Милановцу. Говорио је и љотићевац Мирољуб Младеновић (родом из Ваљева) „којим путем треба да иде српски народ“.¹³⁵ У Брђане је дошла 23. августа група Љотићевих добровољаца из Горњег Милановца, која је без разлога и повода злостављала мештане.¹³⁶ У Чачку, пред општином, одржан је 23. септембра збор, на коме је говорио љотићевац Срећко Симеуновић Хаос, нови председник чачанске општине (од 15. септембра). Позивајући народ да му пружи подршку и моралну помоћ, Симеуновић је, поред осталог, рекао: „Треба да будемо паметни и лојални према окупатору. Од тога зависи наше народно бити или не бити...“¹³⁷ Али, због међусобних обрачуна, четници Милутина Јанковића, 7. октобра, убили су Симеуновића у селу Гтарима. Немци су, због тога, стрељали у Београду 20 комуниста!¹³⁸

*

* * *

И у току 1944. године била је доста велика пропагандна антикомунистичка активност Љотићевих присталица, као и војних акција. Тако је 20. фебруара у Горњем Милановцу поручник Васо Јовичић, одржао предавање на тему: „Интенције рада генерала Недића“.¹³⁹ Љотићевац Павле Никитовић из Чачка, одржао је 21. фебруара антикомунистичко предавање ученицима виших разреда Гимназије и Трговачке академије у Пожаревцу.¹⁴⁰ Група љотићеваца из Другог батаљона Другог пука ухватила је у селу Велеречи 23. фебруара тројицу људи и једну жену под сумњом да припадају НОП-у.¹⁴¹ У ноћи између 24. и 25. фебруара група љотићеваца из Другог пука дошла је из Горњег Милановца у Чачак, ухватила једног студента

и још 14 невиних људи и отерала их у Горњи Милановац на ислеђење.¹⁴² Следећег дана, 26. фебруара, група њотићеваца, такође из Другог пука, упала је ноћу у село Грабовицу код Горњег Милановца, у кућу Спасоја Марића, борца таковског батаљона Чачанског НОП одреда, и убила га без икаквог повода.¹⁴³ Њотићевци из Другог пука, пролазећи кроз село Прислоницу 4. марта, без икаквог разлога, отворили су ватру из митраљеза и много оштетили кућу земљорадника Сретена Илића.¹⁴⁴ На терену Брђана и Прислонице дошло је 14. јула до сукоба њотићеваца и четворице партизанских бораца. У борби су погинула два борца, а два су успела да се кроз борбу повуку у правцу планине Вујна.¹⁴⁵ На железничкој прузи Чачак — Београд, у станици Угриновци, једна група четника напала је 4. септембра на воз, заробила Марисава Петровића, команданта Другог добровољачког пука, и начелника округа крушевачког, њотићевца Радослава Павловића (родом из Велеречи). О овом догађају депешом је обавестио Дражу Михаиловића Драгослав Рачић, командант групе јуришних корпуса, наводећи да је то учињено „глупошћу четничког старешине“, за кога је тражио да буде одмах смењен. Командант краљеве горске гарде Никола Калабић одговорио је, да је он, у смислу наређења Михаиловића да четници не смеју да нападају Њотићеве добровољце, одмах суспендовао тог неодговорног старешину.¹⁴⁶

Пораз окупаторских јединица у Југославији, означио је, уједно, и крај свих квислиншких формација, самим тим и њотићевских. Остаци четничких јединица, покушаваће борбу против сопственог народа из одметништва, али не за дуго.

Као и из других, и њотићевци из чачанског краја повукли су се према Словенији, одакле су неки стизали у западне земље и у њима остали као политички емигранти. Неки су похватани и пред народним судом (као професор Коста Михаиловић, Радослав Павловић, Драгутин Манојловић), добили заслужену казну.¹⁴⁷

НАПОМЕНЕ

1. Историјски архив Чачак (у даљем тексту: ИАЧ), Збирка „Збор“, рег. бр. 9 (Извештај старешине организационог чачанског подручја од 8. септембра 1940. године). Иначе, Димитрије Љотић родом је из Смедерева, где је учио основну школу и три разреда гимназије. У српској гимназији у Солуну завршио је даље четири гимназијска разреда. Дипломирао је студије права у Београду 1913. године. Једно време усавршавао се, као питомац краља Петра Карађорђевића, у Паризу, где је прихватио учења неких десничара. У првом светском рату учествовао је од 1914. године. Након демобилисања, 1920. године настанио се у Смедереву, где је, нешто касније, отворио адвокатску канцеларију. Био је члан Радикалне странке. Када је краљ Александар Карађорђевић заузео 6. јануара 1929. диктатуру, узео је Љотића, за кратко, као освеченог династичара, за министра правде у влади генерала Петра Живковића и поверио му израду нацрта устава. Ипак, Љотићеве замисли нису прихваћене. Он је иницијатор уједињавања десничарских организација, које су 1935. године основале Југословенски народни покрет „Збор“. На челу овог профашистичког покрета нашао се управо Љотић. Од 1941. до краја 1944. године Љотић и његове присталице биле су десна рука окупатору. Под скутом окупатора Љотић и његове јединице повукли су се у Словенију плашећи се освете народа за злодела која су починили. Погинуо је 23. априла 1945. године код Ајдовчине у Словенији.

2. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 9 (Извештај...); „Отаџбина“, бр. 9, 5. I 1936, стр. 4.

3. Архив Босне и Херцеговине, Краљевска банска управа Дринске бановине (у даљем тексту: А-БиХ, КБУДБ), Инв. бр. 2876; ИАЧ, Збирка Збор, рег. бр. 9 (Извештај...); ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 101.

4. „Отаџбина“, бр. 168, 12. VIII 1937, стр. 4; ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 9 (Извештај...).

5. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 3. и 4.

6. „Наш пут“, бр. 4, 26. III 1939, стр. 4.

7. „Наш пут“, бр. 11, 21. VII 1940, стр. 4.

8. Као нап. 13.

9. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 9 (Извештај...); „Отаџбина“, бр. 74, 4. VIII 1935, стр. 3.

10. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 9 (Извештај...); „Отаџбина“, бр. 118, 18. VI 1936, стр. 4.

11. „Отаџбина“, бр. 104, 8. III 1936; „Време“, 3. III 1936.

12. А-БиХ, КБУДБ, Пов. ДЗ 2876 (Записник о формирању ЈНП „Збор“ за срез трнавски); „Наш пут“, бр. 37, 26. XI 1939, стр. 4.

13. А-БиХ, КБУДБ, Пов. ДЗ 4871 (Извештај начелства среза трнавског од 3. XII 1939; Пов. ДЗ 4888 (Извештај начелства среза трнавског од 4. XII 1939); Пов. ДЗ 4996 (Извештај начелства среза трнавског од 11. XII 1939).

14. А-БиХ, КБУДБ, Пов. ДЗ 3238/38 (Извештај КБУДБ, упућен Министарству унутрашњих послова 8. IX 1938); ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 9 (Извештај...).

15. Архив Југославије (АЈ), Фонд Станислава Кракова (102-7-19) Д. В. Љотић, „Нови скандал владе Стојадиновића“.

16. Милутин Пропадовић, „Психологија партизанске гомиле“, „Наша борба“, бр. 20, 18. I 1942, стр. 7.

17. „У спомен Србољубу Павловићу, студенту медицине и добровољцу“, „Обнова“, 9. X 1943, стр. 5.

18. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 9 (Извештај...).

19. „Статистика избора народних посланика за Народну скупштину Краљевине Југославије, извршених 5. маја 1935“, издање Народне скупштине Краљевине Југославије, Београд, 1938.

20. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 9 (Извештај...).

21. „Службене новине“, бр. 27, 6. II 1939.

22. Јован Марјановић, „Дража Михаиловић између Британаца и Немаца“, књ. 1, „Британски штићеник“, Загреб—Београд, 1979, стр. 13.
23. А-ВиХ, КБУДБ, Пов. ДЗ 249 (Извештај начелства среза трнавског од 15. I 1940); „Наш пут“ бр. 4, 28. I 1940, 3.
24. „Наш пут“, 7—8, 21. IV 1940, стр. 4—5.
25. А-ВиХ, КБУДБ, Пов. ДЗ 1958. (Извештај начелства среза трнавског).
26. А-ВиХ, КБУДБ, Пов. ДЗ 4152. (Извештај начелства среза трнавског); ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 9 (Извештај...).
27. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 1.
28. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 108.
29. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 109.
30. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 9 (Извештај...).
31. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 7.
32. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 8.
33. Младен Стефановић, „Збор, Димитрија Љотића 1934—1945“, Београд, 1984, стр. 57—63.
34. А-ВиХ, КБУДБ, Пов. ДЗ 5528 (Наредба Министарства унутрашњих послова — Одељења за Државну заштиту I, Пов. I, бр. 12965 од 2. XI 1940).
35. А-ВиХ, КБУДБ, Пов. ДЗ 5258 (Телефонска депеша Министарства унутрашњих послова од 6. новембра 1940).
36. Д. В. Љотић, „О 25. марту 1941“, „Наша борба“, бр. 22, 1. II 1942, стр. 1; „Наша борба“, бр. 4, 28. IX 1941, стр. 3.
37. Архив Војноисторијског института (у даљем тексту: А-VII) Недићева архива (у даљем тексту: Нда), рег. бр. 20 и 21/2, кутија (к) 1.
38. ИАЧ, рег. бр. 540 (Миленка Јешић и Милован Јешић, „Хроника Пријевора и Видове“, у рукопису).
39. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 13. и 14.
40. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 12. и 14.
41. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 18.
42. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 16.
43. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 17.
44. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 21.
45. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 18.
46. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 19.
47. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. —.
48. А-VII, Нда, рег. бр. 1/7, к. 50 А.
49. А-VII, НАВ-Н-Т-501, 246/643-644.
50. Младен Стефановић, п. д, стр. 129—130, 133—138.
51. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 27.
52. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 29; А-VII, Нда, рег. бр. 4/1, к. 50 А.
53. А-VII, Нда, рег. бр. 18/1, к. 154; рег. бр. 9/5 и 10/5, к. 50 А.
54. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 15.
55. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 23.
56. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 22.
57. ИАЧ, рег. бр. 517 (Грађа за монографију чачанског ратног округа — Активност непријатеља, у рукопису, стр. 10).
58. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 24.
59. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 25.
60. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 26.
61. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 36.
62. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 30.
63. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 32.
64. А-VII, Немачка архива (На), к. 44-X, ф. 1, стр. 54; ИАЧ, рег. бр. 580: Сећања Драгише Маринковића; ИАЧ, рег. бр. 563: Сећања Предрага Крупежа, стр. 5; ИАЧ, рег. бр. 578: Сећања Пантелије Васовића, стр. 2.
65. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 30; Средоје Урошевић, Сећања, рег. бр. 480.
66. Александар Хаџипоповић — Радован М. Маринковић, „У име слободе и правде“, Чачак, 1984, стр. 20.

67. „Зборник НОР-а“ том I, књ. 1, Београд, 1949, стр. 51.
68. Станислав Краков, „Генерал Милан Недић“, књ. I, Минхен, 1963, стр. 160—161.
69. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 37. и 38.
70. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 41.
71. А-VII, Нда, рег. бр. 4/1, к. 50.
72. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 42.
73. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 43.
74. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 44. и 45; Чачански крај у НОВ — хронологија догађаја 1941—1944“, Чачак, 1968, стр. 8, 84—85 и 129.
75. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 46. Вјелић је откривен као издајник и стрељан 6. новембра 1941. у Чачку. Иначе, био је заменик командира Прве љубишке партизанске чете.
76. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 49.
77. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 52.
78. А-VII, Нда, рег. бр. 15/7, к. 50 А; Ратко Парезанин, н. д, стр. 413.
79. Младен Стефановић: н. д, стр. 146—151.
80. Исто, стр. 152—153.
81. АЈ — 110, фасц. 86, ф. бр. 81 (Досије злочинца љотићевца инжењера Симеона Керечког).
82. Народни музеј Краљево, Записник о саслушању љотићевца свештеника Драгослава Обућине.
83. „Новости“, лист штаба Чачанског НОП одреда, 15. X 1941.
84. ИАЧ, рег. бр. 558: Сећања Радмиле Лале Ивковић.
85. ИАЧ, НОВ, Ф. II, рег. бр. 32.
86. „Наша борба“, бр. 15, 14. XII 1941, стр. 2. и 4.
87. А-VII, Нда, рег. бр. 11/1, к. 50 А. Ево како су биле распоређене и дислоциране Љотићеве, Недићеве и четничке јединице: „а) У Краљеву — 7. добровољачки одред и 9. одред Српске оружане силе; б) У Чачку — 5. добровољачки одред; в) У Пожеги — 3. добровољачки одред; г) У Ужицу — 10. добровољачки одред, и 2. одред српске оружане силе; д) У Горњем Милановцу и околини: група жандармеријског мајора Милана Калабића; е) у Ивањици, Каони и Гучи — четнички одред „војводе“ Милоја Мојсиловића.⁹⁵
88. ИАЧ, рег. бр. 132; „Чачански крај у НОВ...“, 187—189; Душан Азањац, „Преки суд попа Булића“, Београд, 1952, стр. 18—19; Владимир М. Никшић, „Дани страве“, Чачак 1971, стр. 7, 9, 29—30; Владимир М. Никшић, „Црвени цветови“, Чачак 1971, стр. 28—32; А-VII, Четничка архива (Ча), бр. 1/1, к. 270, Записник о саслушању Косте Мушицког.
89. А-VII, Нда, рег. бр. 22/1, к. 154; „Чачански крај у НОВ...“, стр. 178, 194, 196; Владимир М. Никшић „Дани страве“..., стр. 55—57, 67—69.
90. Владимир М. Никшић, „Дани страве“..., стр. 67—69.
91. ИАЧ, рег. бр. 448; Сећања Митрована Живковића, стр. 12.
92. А-VII, Нда, рег. бр. 2/4, к. 154.
93. „Чачански крај у НОВ...“, стр. 204; „Чачански крај у НОВ — пали борци и жртве“, Чачак, 1977, стр. 310.
94. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 69.
95. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 76.
96. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 103.
97. А-VII, Нда, рег. бр. 21/2, к. 153; Миле Н. Вујиновић „Добровољци у народном срцу“, „Наша Борба“, бр. 43, 28. VI 1942, стр. 12.
98. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 82.
99. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 98, 100, 102, 104.
100. А-VII, Нда, рег. бр. 1/8, к. 50 А; „Обнова“, бр. 200, 2. III 1942, стр. 3; „Обнова“, бр. 363, 10. IX 1942, стр. 3; „Србија у рату и револуцији 1941—1945“, Београд, 1976, стр. 196—197.
101. Драгољуб З. Мирчегић и Велимир Костић, „Сврљишко-нишавски партизански одред“, II издање, „Градина“ (Ниш), стр. 180—181.
102. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 79.
103. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 62.

104. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 68.
 105. „Чачански крај у НОБ“..., стр. 206.
 106. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 101.
 107. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 70.
 108. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 83.
 109. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 91.
 110. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 83.
 111. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 107.
 112. „Обнова“, бр. 261, 13. V 1942, стр. 4.
 113. А—VII, Нда, рег. бр. 20 и 21/2, к. 1.
 114. ИАЧ, НОБ, Ф. I, рег. бр. 142.
 115. ИАЧ, Збирка „Збор“, рег. бр. 65.
 116. „Обнова“, бр. 160, 12. I 1942, стр. 5.
 117. М. Пропадовић, „Омладина мора оставити свој досадашњи пут и поћи новим“, „Наша борба“, бр. 23, 8. II 1942, стр. 9.
 118. „Чачански крај у НОБ“..., стр. 205.
 119. „Чачански крај у НОБ“..., стр. 210.
 120. „Чачански крај у НОБ“..., стр. 208.
 121. „Ново време“, 3. IV 1942.
 122. „Обнова“, 9. X 1943, стр. 5.
 123. „Обнова“, бр. 272, 27. V 1942, стр. 3.
 124. „Обнова“, бр. 607, 1. VII 1943, 3.
 125. Петар Мартиновић Бајица, „Милан Недић“, Чикаго, 1956, стр. 347
 — 348.
 126. А—VII, Нда, рег. бр. 57/1, к. 21.
 127. Др Ђоко Слијепчевић, „Мучко убиство Драгутина Булића“, „Обнова“, бр. 328, 31. VII 1943, стр. 3 и „Сахрана Драгутина Булића“, „Обнова“, бр. 329, 1. VIII 1942, стр. 1; А—VII, Нда, рег. бр. 4/11, к. 50 А.
 128. Младен Стефановић: н. д, стр. 197—211.
 129. Исто, стр. 214.
 130. „Обнова“, бр. 509, 4. III 1943, стр. 5.
 131. А—VII, Ча, рег. бр. 8/1 и 9/1, к. 289; Бошко Костић, „За историју наших дана“, Лил, 1941, стр. 104—111.
 132. ИАЧ, рег. бр. 517 (Грађа за монографију чачанског ратног округа — Активност непријатеља, стр. 107—108).
 133. „Чачански крај у НОБ“..., стр. 261.
 134. „Чачански крај у НОБ“..., стр. 276.
 135. „Чачански крај у НОБ“..., стр. 278.
 136. А—VII, Нда, рег. бр. 29/9-1, к. 26 (Извештај Одрета СДС среза љубишког од 24. августа 1943, упућен команданту СДС).
 137. „Ново време“, 24. IX 1943.
 138. Младен Стефановић: н. д, стр. 354; „Чачански крај у НОБ“..., стр. 288.
 139. „Чачански крај у НОБ“..., стр. 301.
 140. АЈ — 110, ф. бр. 822 (Досије Павла Никитовића).
 141. А—VII, Нда, рег. бр. 10/1, к. 1.
 142. АЈ-110, фасц. 85, в. бр. 765 (Досије инжењера Милосава Васиљевића).
 143. Исто.
 144. Исто.
 145. „Чачански крај у НОБ“..., стр. 317.
 146. Документа I, стр. 695; Бошко Костић, „За историју наших дана“..., стр. 159.

ACTIVITÉ DU MOUVEMENT »ZBOR« DE LJOTIĆ DANS LA RÉGION DE ČAČAK

Le mouvement profasciste »Zbor« (Rassemblement), conduit par Dimitrije Ljotić, avocat de Smédérévo, fit son apparition en Yougoslavie dans les années 30 du XXe siècle, à l'époque d'une crise profonde du capitalisme et de l'aggravation de la lutte des classes, au moment où les théoriciens bourgeois prêchaient la collaboration de certaines classes au nom des »grandes fins de la nation«. A en juger par ses objectifs, il était le représentant de la réaction politique la plus extrémiste. Selon les interprétations des partisans de Ljotić, le Zbor équivalait au »rassemblement d'hommes nouveaux et choisis« qui, selon leurs conceptions, étaient désignés pour régénérer la Yougoslavie et rétablir l'ordre dans ce pays«. Ce mouvement ne revêtait pas un caractère de masse et pourtant il réunissait les personnes de différentes professions, mais aux idées identiques lorsqu'il s'agissait d'une lutte acharnée contre le communisme, la démocratie et le progrès en général. Ils vantaient les régimes de l'Italie fasciste et de l'Allemagne nazie et cherchaient à faire adopter par le Royaume de Yougoslavie un tel ordre social presque dans son ensemble. Dans la région de Čačak, dès le début, les principaux propagateurs de l'idéologie profasciste du Zbor étaient l'avocat Radenko S. Lazović et le prêtre Dragutin Bulić.

Pendant l'occupation, au cours de la Seconde guerre mondiale, le mouvement de Ljotić avec ses partisans était au service de l'occupant et, avec ses unités armées menait une lutte intransigeante contre le mouvement de libération nationale, conduit par les communistes. Avec la capitulation de l'Allemagne, en mai 1945, les partisans du mouvement »Zbor« furent anéantis dans leur majorité, mais il y en eut qui réussirent à se réfugier à l'étranger où ils continuent leur lutte contre la Yougoslavie socialiste.